

Bijdragen aan de muntgeschiedenis van de heerlijkheid en het graafschap Horn (± 1270-1567)

EMILE HAANEN¹

Het hoofddoel van dit artikel is enig licht te werpen op het muntrecht en muntslag van Philips van Montmorency (*[Ooidonk] ca. 1526-†Brussel 1568), graaf van Horn, heer van Altena, Weert en Wessems. Daaraan wordt het tweede en grootste deel van deze verhandeling gewijd dat voornamelijk gebaseerd is op niet eerder gebruikte archiefbronnen. Het behelst een uitvoerige beschrijving van zijn muntrecht vanaf de toekenning tot de suspendering. Alle door de graaf geslagen muntsoorten worden belicht met hun waardering. Omdat de graaf van Horn zich beroept op een middeleeuws muntprivilege biedt dit gelegenheid om in het eerste deel van deze verhandeling daarop in te gaan. We beperken ons tot het geven van een geactualiseerd overzicht van de heren van Horn en hun bestuursjaren met aandacht voor enkele minder bekende middeleeuwse muntheren in het Hornse gebied. Voorts worden enkele munten met opvallende afbeeldingen, de goudgulden en de munten van twee Dirken van Horn belicht. Dit onderdeel is grotendeels gebaseerd op hernieuwd onderzoek van oudere literatuur aangevuld met recent verschenen literatuur. Archivalia zijn er helaas niet.

Enkele inleidende opmerkingen volgen hier om de beschrijving beter te kunnen plaatsen. Het muntrecht kan in de late middeleeuwen grofweg langs twee wegen verkregen zijn. Op legale wijze, waarbij geestelijke en wereldlijke heren om welke reden dan ook door koning of keizer met het muntrecht zijn begunstigd. De tweede, min of meer illegale methode bestaat uit toeëigening van het muntrecht, vaak in een periode dat het centrale gezag zwak is. Hun muntrecht wordt dan eenvoudigweg gelegaliseerd op basis van het gewoonterecht: men beoefent de muntslag al sedert mensenheugenis.² Binnen het Hornse territorium liggen twee kleine steden Weert en Wessems. Een muntrecht hebben beide plaatsen nimmer bezeten en evenmin heeft er – voor zover bekend – ooit enige muntslag in hun naam plaatsgevonden. Behalve legale muntslag en valsmunterij is er nog hagemunterij. In deze tekst slaat de term hagemunterij specifiek op

1 De auteur is in de afrondende fase van redactionele behandeling van het artikel overleden. Gezien het belang van zijn onderzoekswerk wordt het artikel, met toestemming van de erven/zijn partner, postuum gepubliceerd.

2 Hirsch, 1756: 1, Vorrede, § 22

de muntslag in de zestiende eeuw, weliswaar beoefend door de bevoegde autoriteit, maar waarbij de munten wel een te laag zilver- of goudgehalte vertonen: zij voldoen niet aan de relevante verordeningen van de Habsburgse Nederlanden of die van het Heilige Roomse Rijk (HRR).³ Ten aanzien van het gebruik van de eigennamen Horn en Horne is voor de duidelijkheid en ter onderscheiding de regel gehanteerd, dat Horne als familienaam gebruikt wordt en Horn als geografische aanduiding voor de heerlijkheid, het graafschap of het dorp.

Het Hornse territorium en zijn bestuurlijke situering

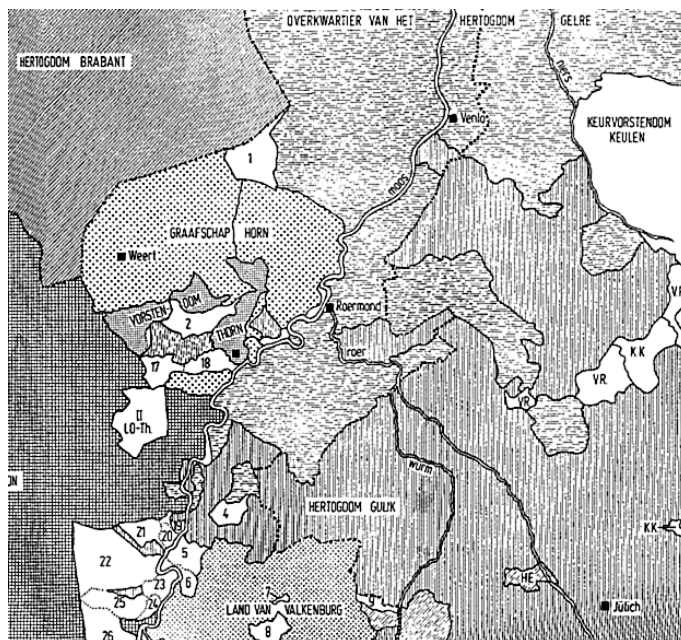
Het kernbezit van de Hornes bestond uit het Loonse leen Horn in personele unie verbonden met de Gelderse lenen Wessem en Weert. Het leen Weert omvatte zowel Overweert als Nederweert. Beide dorpen vormden van oudsher aparte parochies en bezaten eigen schepenbanken. In 1525 kreeg Nederweert een eigen administratie, waarmee de bestuurlijke splitsing tussen beide plaatsen werd voltooid. De naam Overweert verdween en werd vervangen door Weert. Graaf Jacob III (1531-1540) noemde zich voortaan ook heer van Weert. Op leenrechtelijk gebied vond nimmer een splitsing tussen Over- en Nederweert plaats. Het graafschap Loon kwam min of meer overeen met de huidige Belgische provincie Limburg (Afb. 1).

In 1229 verwierven de Hornes hun eerste bezittingen in Weert. Rond 1270 hadden ze bijna geheel Weert met Nederweert in bezit. In 1306 was dat proces afgerond met een uitgebreid scheidsrechtelijk akkoord met het Sint-Servaaskapittel in Maastricht, dat enkele bezittingen in Overweert had. Aan het muntrecht is in de akte geen enkele aandacht besteed. Blijkbaar ontbrak enige relevantie. Een onbekend deel van het dorp Weert was sedert 1326 een Gelders leen. Voor Wessem verliep de verwerving anders. Rond 1200 was de heer van Horn voogd van Wessem. Hieraan kwam een eind in 1219 toen Wessem door de bezitter, de abdijs van Sint-Pantaleon in Keulen, in erfpacht aan de voogd Willem I van Horn (ca. 1212-1240) werd overgedragen.⁴ Over muntrecht is niet gesproken, hoewel in 1118 al sprake was van muntslag in Wessem (zie vervolg). De erfpacht is later omgezet in een leenverhouding. Evenmin komt het muntrecht in de verklaring van Gerard van Horne-Perwijs (1301-1330) uit 1329 aan de orde.⁵ Toen ontving de heer van Horn Wessem in leen van Willem, graaf, later markgraaf en hertog van Gulik

3 De toevoeging 'der Duitse natie' aan de rijksnaam is niet algemeen en niet voortdurend gangbaar.

4 Klaversma, 1978: 51

5 De Hornes waren vanaf 1311 tot 1483 grotendeels ook heren van Perwijs of Perwez, gelegen in het huidige Waals-Brabant.

Afb. 1. Het graafschap Horn in de 16de eeuw: Weert in het westelijke en Horn in het oostelijke deel. Het kleine Wessem ligt aan de Maas. (Bron: H. de Win)

(1328-1361), zoals deze het voordien van de abdijs in leen had. Vanaf 1405 waren geheel Weert en Wessem Gelderse lenen. Dat is zo gebleven tot de afschaffing van het leenstelsel in 1795. Horn was ten minste vanaf 1243 een aan de Loonse graaf opgedragen leen, waarbij de gehele bestuurlijke en rechterlijke macht van de heerlijkheid Horn bij de vazal berustte.⁶ Die leenband bleef tot 1795 bestaan. De muntslag ving in Weert en Wessem eind 13de eeuw aan. Daar kon de latere leenband geen inbreuk op maken. Een eventuele muntslag in Horn na 1300 staat geenszins in tegenspraak met de Loonse leenverhouding. In de middeleeuwen werd het gehele hierboven beschreven gebied met de naam Horn aangeduid, wat tot veel verwarring aanleiding heeft gegeven en nog geeft. Horn, Weert en Wessem grenzen aan elkaar en vormen geografisch en politiek gezien één geheel. In 1450 gaf rooms-koning Frederik III – vanaf 1452 keizer – de grafelijke titel aan de heer van Horn en aan al zijn mannelijke en vrouwelijke nakomelingen.⁷ Tijdens de eed op de fazant, in 1454 afgelegd door Jacob I (1433-1488), de eerste

6 Gehlen, 2010: 6

7 Klaversma, 2008: 48

graaf van Horn, op het feest van Philips de Goede, hertog van Bourgondië, werden de lenen, waaruit het graafschap Horn bestaat, aangegeven.⁸ Jacob I had ze van drie heren ontvangen: de bisschop van Luik, sedert 1366 eveneens graaf van Loon, verder de hertog van Gelre en ten slotte de keizer voor het grafelijk ambt. Ruim 100 jaar later – in 1568 – werd de ontrouwe vazal Philips van Montmorency, graaf van Horn wegens majesteitsschennis geëxecuteerd. Bij die gelegenheid confisqueerde de hertog van Alva zijn goederen, voor zover die in de Habsburgse Nederlanden waren gelegen. Het betrof hier een totale confiscatie van al zijn roerende en onroerende goederen, lenen en rechten van welke aard dan ook.⁹ Hieronder vielen niet Horn, Weert en Wessem, omdat die op dat ogenblik niet als Habsburgs-Nederlands beschouwd werden. De regering in Brussel rekende de territoria toe aan het HRR. Toen na onderzoek overduidelijk bleek dat Weert en Wessem Gelderse lenen waren, gaf de hertog van Alva op 26 juli 1569 alsnog opdracht beide lenen voor de koning als hertog van Gelre in bezit te nemen.¹⁰ Ook de burgemeestersrekeningen van Weert geven 1569 aan als het jaar van confiscatie. De literatuur gaat gewoonlijk uit van een confiscatie op 14 februari 1570, een gevolg van onjuist lezen van de Gelderse ordonnantie van die datum. Het betreft hier de registratie van de onderlenen van Weert, die eveneens geconfisqueerd zijn geweest. Het graafschap Horn werd niet door Alva in beslag genomen.

Als uitvloeisel van de confiscatie gingen het Luiks-Loonse Horn en het Gelderse Weert en Wessem gescheiden wegen. Het manleen Horn viel bij gebrek aan mannelijke nakomelingen uiteindelijk terug aan de leenheer, de prins-bisschop van Luik. Formeel werd het graafschap bij akte van 18 december 1570 door de leenzaal van Kuringen aan de kerk van Luik toegewezen. Luik kreeg het graafschap pas effectief in bezit, nadat de pandsommen in 1614 afbetaald waren. De bisschoppen bleven tot 1795 graaf van Horn. Weert en Wessem kwamen tot de Pacificatie van Gent in 1576 onder bestuur van koning Philips II als hertog van Gelre. Daarna werden de gebieden geretourneerd aan de testamentaire erfgenaam Herman van Nieuwenaer (*1520 – †1570), de reformatorische graaf van Moers. Walburgis, weduwe van Philips van Montmorency was zijn enige zuster.

Zowel de Hornes als Philips van Montmorency noemen Horn als eerste bezittitel; op de tweede plaats komt Altena. De heerlijkheid Altena kwam via vererving in 1242 in Hornse handen. De Staten van Holland kochten in 1590 de heerlijkheid van Walburgis van Nieuwenaer. Aanvankelijk was Altena een Kleefs en vanaf 1332 een Hollands leen. Hiervan zijn geen munten bekend.

8 Du Fresne de Beaucourt, 1863-1864: 2, 169-170.

9 Marcus, 1735: 84

10 Van Veen, 1915: 54.

De lenen Horn, Weert en Wessem waren geen rijksheerlijkheden, omdat zij niet rechtstreeks van de keizer afhingen, maar van Loon en Gelre. Bij rijksheerlijkheden mocht er geen leenband met andere vazallen bestaan, maar alleen een rechtstreekse band – onmiddellijk – met de keizer. Ze waren evenmin ‘gewone’ heerlijkheden, omdat de heer geen bede betaalde aan zijn leenheren en geen deel uitmaakte van de Luiks-Loonse staten en evenmin van de Gelderse staten.¹¹ Horn kende eigen staten, Weert had geen standenvertegenwoordiging. De Weerter leenmannen waren niet van adel. De heer van Horn verleende zelfstandig privileges, ontving zelf de bede van zijn onderdanen en beschikte over eigen leenhoven met leenmannen in zowel Horn als Weert. Kort gezegd komt het er op neer dat het graafschap Horn de facto soeverein was op de leenband met Gelre en Loon na. Veel profijt trokken de leenheren in Arnhem en Luik dan ook niet van hun Hornse vazallen. Zij kregen bij een leenverheffing slechts het heergewaad. Voor Weert en Wessem bedroeg dat 15 goudgulden.¹² Deze leenroerigheid van Horn en Weert bleek alleen van doorslaggevende betekenis te zijn geweest toen er in 1568-1570 een conflict in de relatie leenheer-vazal was.

In de eerste helft van de 16de eeuw traden staatkundige veranderingen op. Het hertogdom Gelre werd inclusief zijn lenen en onderlenen na de derde Gelderse successieoorlog bij het Verdrag van Venlo uit 1543 door Erasmiaan Willem V, hertog van Gulik, Gelre, Kleef en Berg (1539-1592) overgedragen aan Karel V. Deze voegde het hertogdom toe aan zijn Nederlanden. Gelre behoorde tot de Nederlands-Westfaalse kreits¹³ en kwam na 1543 in de Bourgondische kreits terecht. Sedert 1512 was het HRR in tien kreitsen verdeeld (Afb. 2).

In 1548 kwam op de rijksdag in Augsburg het Bourgondische verdrag met keizer Karel V tot stand, waarbij de Bourgondische kreits de facto losgekoppeld werd van het HRR, als stadium op weg naar de volledig zelfstandige Habsburgse Nederlanden. Het HRR bleef vanuit zijn optiek spreken over de Bourgondische kreits respectievelijk de Bourgondische regering, als synoniemen voor de Habsburgse of Spaanse Nederlanden respectievelijk de Nederlandse regering in Brussel. Het bisdom Luik bleef inclusief lenen en onderlenen tot het HRR en de Nederlands-Westfaalse kreits behoren. Tot welke rijkskreits het geografisch tussen twee kreitsen gelegen graafschap Horn, enerzijds bestaande uit een Loons/Luiks en anderzijds uit een Gelders

11 Berkvens, 1986: 149-150

12 Haanen, 1996: 49

13 Ook wel Westfaalse kreits genoemd. In de 17^e eeuw is de benaming Nederrijns-Westfaalse kreits algemeen geworden. De geraadpleegde contemporaine archivalia van ambtelijke stukken gebruiken de term Nederlands-Westfaalse kreits. In het vervolg van dit artikel wordt deze naam aangehouden.

Afb. 2. Kaart van de kreitsen van het HRR begin 16de eeuw. (Bron:Wikimedia Commons)

leen, behoorde was niet altijd helder, zeker niet voor de buitenstaander. Dat probleem werd bij de confiscatie van Weert en Wesse in 1569 opgelost door toevoeging aan de Bourgondische kreits. Begin 16de eeuw werd het graafschap Horn, inclusief Weert en Wesse, in het algemeen tot de Nederlands-Westfaalse kreits gerekend.¹⁴ Om lid te kunnen zijn van een kreits of om op de rijksdag te kunnen verschijnen, was rijksnonmiddelbaarheid vereist. Het graafschap Horn was dat vanwege de leenband met Loon en Gelre niet. De heer van Horn was echter als rijksgraaf lid van de rijksdag en later eveneens van de kreitsdag.¹⁵ Daarnaast kende de kreitsdag ook muntleden. Omdat de graaf van Horn in de jaren zestig van de zestiende eeuw muntrecht bezat, was hij op grond van die activiteit *qualitate qua* muntlid van de Nederlands-Westfaalse kreits; rijksnonmiddelbaarheid was hier niet van toepassing. Het

14 In 1422 en in 1521 komen de heren van Horn op de rijksmatrix voor. In 1422 bestonden er nog geen kreitsen en de heren waren nog geen rijksgraaf. Blijkbaar gold de eis van rijksnonmiddelbaarheid niet. In 1521 werd Horn niet aan een kreits gekoppeld. In 1532 werden de graven van Horn tot de Bourgondische kreits gerekend in de aanslag voor de Turkenbelasting. De lijsten zijn overigens niet altijd consequent opgesteld. Horn zou in 1551 op de kreitsmatrix voorkomen en in 1564 was Horn vertegenwoordigd op de Nederlands-Westfaalse kreitsdag in Essen. Bij de afrekening van de Turkenbelasting op de rijksdag in 1570 werd de graaf van Horn tot de Nederlands-Westfaalse kreits gerekend.

15 Habets, 1871: 73. Habets citeert hier een stuk van het Luikse kapittel uit 1603, waarin staat dat de grafelijke waardigheid slechts een eretitel is.

was onder meer de taak van de kreitsen toezicht op het muntwezen uit te oefenen. De Nederlands-Westfaalse kreits werd tot 1564 geleid door één *ausschreibende Fürst* of voorzitter, namelijk de hertog van Gulik, Kleef en Berg. Daarna werd het voorzitterschap uitgebreid met de benoeming van een wereldlijke en een geestelijke voorzitter. De tweede voorzitter was de bisschop van Münster.¹⁶

DE MIDDELEEUWSE MUNTSLAG

Het muntrecht van Sint-Pantaleon en de muntplaats Wessem

De benedictijnerabdij Sint-Pantaleon in Keulen had het goed of de curtis Wessem rond 1100 in bezit. Op dat goed bevond zich een muntatelier, althans volgens een oorkonde van bisschop Otbert van Luik (1091-1119).¹⁷ Deze verklaarde in 1118 op herhaaldelijk verzoek van de abt van Sint-Pantaleon, dat hij het verbod op circulatie van Wessemse munten in zijn bisdom ophief.¹⁸ Dat verbod was op grond van onjuiste informatie tot stand gekomen. De Luikse bisschop erkende de abdij als bezitter van Wessem met alle toebehoren; daarbij werd het muntrecht expliciet genoemd. De muntslag was rechtmatig. Wessemse munten uit deze periode zijn echter niet als zodanig geïdentificeerd. Wel zijn vermoedens geuit dat een tweetal denarii of penningen in Wessem geslagen zouden kunnen zijn.¹⁹ Munten van de abdij zijn niet bekend, wel van het aartsbisdom Keulen en het bisdom Luik uit die periode. Gesuggereerd is, dat de abdij haar muntrecht aan Keulen verpacht kon hebben en alleen de inkomsten uit de muntplaats Wessem trok.²⁰ De akte wordt vooralsnog niet in twijfel getrokken. Over dit Wessemse muntrecht is verder niets bekend. Een relatie tussen de Wessemse Munt in de 12de eeuw en de latere Hornse Munt vanaf eind 13de eeuw – bijna 200 jaar later – is niet aan te tonen.

16 Schneider, 1985: 40 -41

17 Pinchart, 1860: 359-356 en Kupper, 1980: 366, noot 39-40. Er bestaan twee exemplaren van de oorkonde; het ene bevindt zich in de *Archives de l'État* in Luik (*Fonds de la cathédrale Saint-Lambert*), het andere in de *Bibliothèque nationale (BnF), Paris, archives et manuscrits, Nouveau fonds latin*, nr. 9284. Het laatste charter is afkomstig uit het Keulse klooster. Het is uitzonderlijk dat zowel de oorkonde van de vergever als die van de ontvanger nog bestaan. De Luikse versie is door Pinchart gepubliceerd. Beide charters zijn volgens Kupper van dezelfde hand.

18 Kracht, 1975: 32

19 Serrure, 1892: juli/augustus, 1-6. Serrure uit het vermoeden dat deze penningen van aartsbisschop Hildolf van Keulen (1076-1078) in Wessem geslagen kunnen zijn. Linssen, 1962-1963: 33 en Kupper, 1980: 377 en noot 82 vinden deze stelling aannemelijk.

20 Albrecht, 1959: 78

De muntslag van de heren van Horn

Hoewel nergens sprake is van een vergeving van het muntrecht door de Rooms-Duitse koningen of keizers, hebben de heren van Horn gemunt. Nu er geen enkel schriftelijk stuk over het muntrecht van de heren van Horn en evenmin over hun muntslag is overgeleverd, zo die al bestaan mocht hebben, resteren ons alleen de munten zelf, bewaard in publieke en private penningkabinetten. Een modern, bijna volledig overzicht van Hornse munten verscheen in de bundel *Monnaies Seigneuriales Mosanes* van Lucas.²¹ Dit werk geeft aan dat de eerste munten aan het eind van de 13de eeuw geslagen kunnen zijn, zowel in Weert als in Wessem. De munten zijn – zoals veelal gebruikelijk – imitaties van andere munten. Op basis van het oorspronkelijke munttype wordt de munt toegerekend aan een bepaald tijdvak, geholpen door de naamsvermelding van de muntheer op het muntstuk. Bij een identieke voornaam of bij afwezigheid van een voornaam kan dat problemen geven. Nu waren er zeven heren van Horn met de naam Willem, die van circa 1230 tot 1428 het gebied bestuurden. De toewijzing van munten aan deze Willemmen is gebaseerd op verouderde literatuur betreffende hun regeringsjaren. Tabel 1 biedt een nieuw overzicht van de bestuursjaren van de heren van Horn van eind 13de eeuw tot en met begin 15de eeuw, gebaseerd op de jongste gegevens van Klaversma.²² De lijst is nogal afwijkend van de tot dusver gebruikte. Om de verschillen inzichtelijk

Tabel 1. Heren van Horn (1264-1438)

	Klaversma	Lucas
Willem II	1264-1300	1264-1304 (Willem IV)
Willem III	1300-1301	
Gerard I	1301-1330	1304-1333 (Gerard II)
Willem IV	1330-1343	1333-1343 (Willem V)
Gerard II	1343-1345	
Dirk, heer van Perwijs en Kranenburg (voogd van Willem V)	1345-1349	1332-1363 (zie hieronder*)
Willem V	1349-1357	1345-1357 (Willem VI)
Dirk-Loef	1357-1369	1358-1374
Willem VI	1369-ca. 1405	1374-1415 (Willem VII)
Willem VII	ca. 1405-1428	
Frederik IV, graaf van Moers (voogd Jacob I)	1428-1438	

* Bij Dirk van Horne past de aantekening dat hij in 1334 heer van Kranenburg werd en bleef tot 1370. In 1348 noemde hij zich heer van Perwijs en werd hij daarna veelal als Dirk van Perwijs aangeduid.

21 Lucas, 1982: 22.1 – 22.24

22 Klaversma, 1978-1992: passim

te maken geven we een concordantietabel Klaversma-Lucas. De nieuwe volgorde wordt op de hierna besproken munten toegepast.

Vier categorieën munten die ofwel bijzonder zijn ofwel twijfelachtig/onder voorbehoud aan Horn zijn toegeschreven, willen we nader beschouwen. In orde van behandeling staan de namen, de vermoedelijke muntheer en de referenties van al deze munttypen als Catalogus samengevoegd in Tabel 2. De eerste groep (Tabel 2-1/3) betreft een drietal munten met een bijzondere of merkwaardige heraldische afbeelding. De tweede categorie (Tabel 2-4/6) behandelt de gouden munten en de derde (Tabel 2-7/12) de munten van Dirk van Horne, heer van Perwijs en Kranenburg en van Dirk-Loef, heer van Horn en Altena, die vaak onderling verward worden. De vierde categorie (Tabel 2-13) betreft slechts een munt van Frederik van Moers. Behalve de gulden van Lodevicus (Tabel 2- 6) zijn zij alle geslagen in Weert of Wessem.

Tabel 2. Catalogus

Nr.	Munttype	Muntheer	Referentie	Ø mm
1.	Hollandse penning	Willem II	NUMIS nr.1063060	14
2.	Halve groot	Willem VI	Lucas 11; VdCh. plaat XI, nr. 3	19
3.	Mijt	Willem VI/VII	Lucas 13	18
4.	Goudgulden	Willem VI	Lucas 7; Delm. 234	21
5.	St.-Jansgulden	Willem VII	Dannenbergh, 1871: plaat 6, nr. 6	21
6.	St.-Jansgulden	Lodevicus	Lucas 19; Delm. 233	21
7.	Leeuwengroot	Dirk-Loef	Lucas 20; VdCh. plaat XXX, nr. 3	25
8.	Kronengroot	Dirk-Loef	Muntvondst Arnhem 1957 (75)	26
9.	Tourse groot	Willem VI/ Dirk-Loef	Lucas 15; VdCh. plaat XXX, nr. 1	25
10.	Halve schelling	Dirk v. Perwijs/ Dirk-Loef	Lucas 18; Noss,1913: 5233	19
11.	Leeuwengroot	Dirk-Loef	Lucas 16; VdCh. plaat XXX, nr. 2	25
12.	Leeuwengroot	Dirk-Loef	Lucas 17, 17a; VdCh. plaat XXX, nr. 4	25
13.	Albus	Frederik v. Moers	Noss, nr. 29	26

Ga naar Tabel 3 voor het vervolg van de Catalogus.

Heraldische afbeeldingen

Afb. 3. Hollandse penning, Willem II; Tabel 2-1, (Bron: NUMIS), 150%

De eerste afbeelding is te vinden op de voornaamloze Hornse penningen die in 1998 in Den Bosch zijn gevonden met op de keerzijde het omschrift SIG-NUH-CRV-CIS (Afb. 3).²³ Op de voorzijde staat DOMINVS:DE:HORNE of varianten, gevolgd door één gesnoerde jachthoorn. Dat laatste is curieus, omdat het wapenschild van de Hornes alleen drie, ongesnoerde hoorns draagt. Dit kan te wijten zijn aan onwetendheid van de stempelsnijder, ofwel hij vond een gesnoerde hoorn mooier dan een ongesnoerde. In dit kader kan gewezen worden op de afbeelding van het wapenschild van vliesridder Jacob III, graaf van Horn († 1531) in de kathedraal van Barcelona, waarop de drie hoorns gesnoerd zijn. Omdat de in 's-Hertogenbosch gevonden penningen van het oudere Hollandse type uit de periode 1286-1296 zijn, kunnen zij worden toegeschreven aan Willem II. Overigens ontbreekt de vermelding van de muntplaats.

Afb.4. Halve groot, Willem VI; Tabel 2-2, 125%

Afb.5: Wapenschild Horne St.-Jacobskerk Luik. (Bron: KIK/IRPA, Brussel)

De tweede munt betreft een halve groot van Willem VI (Afb. 4 en 5). Hier zijn twee inscripties opvallend. Op de voorzijde is behalve het wapenschild met de drie ongesnoerde hoorns, ook de beeltenis van de muntheer, die een hermelijnen

²³ Janssen & Treling, 2011: 147 en Pelsdonk, 2011: 60-62

hoed draagt, zichtbaar.²⁴ Een dergelijke hoed met een omslag van pauwenogen siert van oudsher de helm op het wapenschild van de Hornes. In het omschrift op de voorzijde staat WILL'DNS• – •DE:HORNE. Op de keerzijde staat het buitenomschrift: ÆMONETA:NOVA:DE[:HOERN]E. De onleesbare letters zijn door Van der Chijs ingevuld.²⁵ Het binnenomschrift luidt I:N-OI-E:D-NI (*in nomine domini*). Horn kan zowel de plaats aanduiden als het gebied. In het laatste geval komt ook Weert als muntplaats in aanmerking.

Afb. 6. Mijt, Willem VI/WillemVII; Tabel 2-3, (Bron: RBN 1882), 125%

De derde munt is een mijt (Afb. 6). Deze roept vooralsnog onoplosbare vragen op. Op de voorzijde van de munt staan drie op hoorns lijkende tekens, waarvan er twee boven en een onder het hartschild geplaatst zijn. Het hartschild zelf is voorzien van twee kepers. Het omschrift luidt: ÆMIHEL.....A:HOERN. Op de keerzijde is het omschrift grotendeels onleesbaar: ..O-ΠET- NO-VA E/C.(?). [*moneta nova e/c...*]. De munt wordt toegeschreven aan Willem VI of VII. Het hartschild werd door Roest als het Overweerder wapen gekenmerkt. Dat lijkt ons een onjuiste aanname: het wapen telt namelijk maar één keper. Bovendien is het ongebruikelijk om het wapen van een schepenbank in een familiewapen te plaatsen. Voor de eerste keer is het keperschild pas rond 1500 getraceerd. Voor Nederweert is het gebruik van de keper onbekend. Daarentegen kent het wapen van de heren van het aan Horn grenzende Kessenich drie hoorns met een hartschild van drie kepers. Deze kepers zijn afkomstig van de heren van Elsloo. Afgezien van het aantal kepers, komt in Kessenich bovendien geen Willem als heer voor. Kessenich was in bezit van een zijtak van de Hornes. De lezing van het omschrift is twijfelachtig. Het muntje bevond zich rond 1880 in het bezit van jhr. Van den Bogaerde van Terbrugge te Haaren.²⁶ De huidige verblijfplaats is onbekend.

24 Meyer, 1854: 75, plaat 7, nr.5 en Van der Chijs, 1862: 137 en plaat 11, nr. 3

25 Van der Chijs, 1862: 137

26 Roest, 1882: 601, 609, plaat XXI, nr. 11

De goudgulden

Met betrekking tot de gouden munten is er enige onduidelijkheid. Er kunnen in ieder geval twee goudgulden aan Horn toegewezen worden. Op de eerste bekende gulden (Afb. 7) is aan de voorzijde een buste met scepter onder een gotisch baldakijn afgebeeld, waaronder een wapenschildje met de tweekoppige rijksadelaar. Op het omschrift WILH:DNS:-•DE:HOERN ofwel Willem, heer van Horn. Aan de keerzijde een eenkoppige, naar links gewende adelaar, geplaatst in een zespas met bloemmotieven. Voorts de tekst ✠BENEDICT:QVI:VENIT:IN:NOMINE (Gezegend is hij die komt in de naam [des Heren]).

Afb.7. Goudgulden, Willem VI; Tabel 2-4, (Bron: KBR), 125%

De gulden kan aan Willem VI (1369-ca.1405) worden toegeschreven. De munt is een imitatie van de goudgulden van Willem II, hertog van Gulik (1361-1393). Bij Gulik staan op de voorzijde twee wapenschildjes, waar bij Horn er maar één staat. De eenkoppige adelaar op de keerzijde van de Gulikse gulden is eerst na 1372 ingevoerd.²⁷ De Hornse munt zal dan eveneens van later dan 1372 dateren.

Afb. 8. St.-Jansgulden, Willem VII; Tabel 2-5, (Bron: Münzkabinett Berlin), 125%

De tweede gouden munt (Afb. 8) is minder bekend, zowel Delmonte als Lucas noemen hem niet. Op de voorzijde staat een zegenende Johannes de Doper met kruisstaf en tussen de voeten een Johanniterkruis. Het omschrift luidt WELILMV-

²⁷ Noss, 1927: 73-74, tafel 7, afb. G. 112c

S•ALT•Z HOR, ofwel Willem van Altena en Horn. Op de keerzijde staat •MONE•-•TA:DOV•-•ERDIS•, hetgeen gelezen kan worden als *moneta nova verdis* ofwel *moneta de verdis* hetgeen staat voor munt van Weert. De wapenschilden vertegenwoordigen de vier keurvorsten van de *Rheinische Münzverein*, te weten de aartsbisschoppen van Keulen, Mainz, Trier en de Paltsgraaf, opgericht in 1385. In het midden van de driepas bevindt zich een groot schild omgeven door drie kleinere. Het grote schild met het rad is het wapen van het aartsbisdom Mainz. Het kleine wapenschild met de dubbelkoppige adelaar linksboven staat voor het wapen van de aartsbisschop van Keulen Frederik III van Saarwerden (1371-1414), gevolgd door dat van Werner van Falkenstein (1388-1418), aartsbisschop van Trier. Ten slotte ziet men beneden het gedeelde schild van de Keur-Palts, heraldisch rechts de Paltse leeuw en links de Beierse ruit, waarbij de Beierse helft doorsneden is. De ruiten zijn in het bovenste kwartier vervangen door de drie hoorns van Horn. De voorzijde van de munt is een navolging van de typen van Werner van Trier en de keerzijde van die van Conrad II van Mainz (1390-1396). De munt wordt toegeschreven aan Willem VII.²⁸

De derde gouden munt (Tabel 2-6) betreft wederom een Sint-Jansguldgulden; op de keerzijde staat het omschrift SIOHAI-NNES B, op de voorzijde DN:LODEVICVS:h. Het is echter niet plausibel dat deze gulden door Dirk-Loef van Horne is geslagen, zoals aangenomen wordt.²⁹ Dirk-Loef gebruikte immers als muntnaam verschillende varianten van Dirk, alsook Lovicus, een verlatiniseerde vorm van Loef. Mogelijk sloeg Lodewijk, burggraaf van Hammerstein deze gulden.³⁰

De munten van Dirk van Horne, heer van Perwijs en Dirk-Loef, heer van Horn

Onder de derde categorie behandelen we een viertal (Tabel 2-7/12) aan Dirk-Loef, heer van Horn († circa 1400-1403) of aan zijn oom Dirk van Horne, heer van Perwijs († circa 1380) toegeschreven munttypen. Meyer kent evenals Van der Chijs alleen Dirk-Loef als Hornse muntheer.³¹ Lucas onderscheidt in navolging van De Jonghe, die op zijn beurt De Chestret de Haneffe navolgt, twee Dirken als Hornse muntheren.³² In het midden van de 19de eeuw is er nog een derde Dirk van Horne opgevoerd. Deze zou een broer van Dirk-Loef zijn en eveneens heer van Perwijs. Er is echter maar één Dirk van Perwijs, de oom van

28 Dannenberg, 1871, plaat 6 nr. 6. Er staan overigens drie hoorns en geen vijf, zoals verondersteld wordt.

29 Delmonte, 1964: 46, nr. 233 en Lucas, 1982: nr. 19

30 Dannenberg, 1880: 170-171 en tafel 2, afb. 49

31 Meyer, 1860: 159- 161

32 De Chestret de Haneffe, 1877: 537-543 en De Jonghe, 1898: 13-18

Dirk-Loef, zoals ruim een eeuw later aangetoond is.³³ De vraag kan gesteld worden of het toekennen van Hornse munten aan Dirk van Perwijs door Lucas wel voor de hand ligt. Reden voor de toewijzing van munten aan Dirk van Perwijs is de gebruikte voornaam van de muntheer. Die luidt immers Dirk of Diederik en niet Dirk-Loef of Lovicus. Consequent wordt die redenering niet voortgezet, omdat een leeuwengroot uit Weert met op de keerzijde het omschrift ✠•MONETA•L[/V]IERD'• en op de voorzijde THE-O'D.V-A'h'O-TEN' toch aan Dirk-Loef wordt toegeschreven (Tabel 2-7, Afb. 9). De tekst op de voorzijde zou staan voor 'Theoderic Van Horne en Altena'. Hoewel een motivering ontbreekt, heeft die toekenning mogelijk plaatsgevonden omdat Dirk van Perwijs met de familienaam Horne wordt aangeduid en niet met een dubbele naam, namelijk Van Horne en Altena. Middeleeuwse benamingen van Altena zijn onder andere Outhena, Othenay. Wel komt de vraag op of het omschrift – half in het Nederlands en half in het Latijn – goed geïnterpreteerd is. Moet het omschrift niet gelezen worden als 'Theodericus Dominus a Hoerne et Altena' ofwel Dirk, heer van Horn en Altena? De tekst blijft voor een deel enigmatisch. De twee andere door Lucas aan Dirk-Loef toegeschreven zilveren munten staan op naam van Lovicus.³⁴

Afb. 9. Leeuwengroot, Dirk-Loef (of Dirk van Perwijs); Tabel 2-7,
(Bron: NNC-DNB, NM-10469), 125%

Voordat aan de bespreking van het viertal munten begonnen kan worden, dient helder te zijn onder welke namen de beide Dirken bekend staan en gemunt hebben. Dirk van Perwijs wordt in zijn hoedanigheid van voogd of momber van Willem V in een Altenase oorkonde uit 1345 Thericus van Horne genoemd; in 1349 staan zijn bezitstitels erbij.³⁵ De gewezen voogd heet dan in het regest van bedoelde akte: Dirk van Horne, heer van Perwijs en Kranenburg. Verdere akten uit de periode 1345-1349 zijn niet bekend. Dirk van Perwijs heeft in

33 Hoeben, 1988: passim

34 Lucas, 1982: nrs. 21 en 22

35 Korteweg, 1948: akte 101 en 103

ieder geval gemunt in Kranenburg en in Grave.³⁶ Hij was van 1365 tot 1375 voogd van de minderjarige Jan V van Cuyck. Grave ressorteerde onder Cuyck. De omschriften in beide plaatsen zijn identiek. Hij noemde zich Theodoricus, heer van Perwijs. Dirk-Loef wordt in de aanhef van vele Altenase oorkonden vanaf 1357 tot 1369 met zijn dubbele naam ‘Dirc Loef’ vermeld en vervolgens in dezelfde akten soms kortweg als Dirc of Diric.³⁷ Duidelijker is de vermelding van beide Dirken in een drietal Nederlandstalige oorkonden uit 1357 en 1366, waarin Dirk van Perwijs en Dirk-Loef in de eerste akte beiden met Dierick en in twee volgende oorkonden worden ze met Dyederic en als oom en neef aangeduid.³⁸ In de akte van 1357 heet de ene heer van “Perwes” en de andere heer van “Hoerne”. Bij de muntvondst van Arnhem uit 1957 werd een tot dan toe onbekende Hornse groot gevonden. Het type (Tabel 2-8, Afb. 10) is een imitatie van de kronengroot van Willem II van Gulik (1361-1393), met op de voorzijde $\text{W}\text{ERDEN}\text{VS}:\text{DIRIC}\text{VS}:\text{DNS}:\text{DE}:\text{HNS}$, en op de keerzijde $\text{MONE}\text{TA}\bullet\text{WE}\text{RDEN}\text{SISDN}'\text{S}$.³⁹ Deze munt van Weert wordt aan Dirk-Loef toegeschreven, die inderdaad heer van Horn is. De afkorting ‘hns’ voor Horn is een weinig vreemd. Lucas heeft deze munt niet opgenomen. De enkelvoudige naam Loef komt pas voor in een akte uit 1379, een tijdstip toen Dirk-Loef met Horn of Weert geen bemoeienis meer had.⁴⁰

Afb. 10. Kronengroot, Dirk-Loef; Tabel 2-8,
(Bron: NNC-DNB, 1960.0207), 125%

Uit het voorgaande blijkt dat er twee Dirken zijn die onder dezelfde voornaam hebben gemunt. De vraag die nog resteert is of Dirk van Perwijs als voogd ooit in Weert of Wessem onder de titelloze naam Dirk van Horne gemunt heeft. Het betreft hier de toewijzing van een Tourse groot, twee leeuwengroten en een halve

36 Kranenburg is gelegen aan de Nederrijn, tussen Nijmegen en Kleef.

37 Korteweg, 1948: passim

38 Wolters, 1850: 229 en Piot, 1870: 598-600

39 Van der Meer, 1959: 23

40 Venner, 2009: 380

groot of schelling aan voogd Dirk van Horne.⁴¹ Er dient rekening mee gehouden te worden dat Lucas om niet-geëxpliciteerde redenen een bestuursperiode van 1332-1362 voor Dirk van Perwijs aanhoudt en voor Dirk-Loef van 1358-1374. De tijden van beiden overlappen elkaar deels. De Chestret geeft voor Dirk van Perwijs de bestuursjaren 1343-1380. Deze periode omsluit de bestuurstijd van Dirk-Loef volledig. De Duitse numismaten Noss en Klüßendorf nemen deze jaren helaas over.⁴² De sterfdatum 1380 is gerelateerd aan de verheffing van de heerlijkheid Perwijs in 1379-1380 door Hendrik, zoon van Dirk. Met muntslag in Weert of Wesseem heeft dit weinig van doen. De begindatum 1343 is wellicht afgeleid van de sterfdatum van Willem IV, heer van Horn en Altena. Ook deze datum is niet relevant. De traditionele toewijzingen van deze typen zijn dus onzeker.

De eerste munt van de derde categorie betreft een verzilverde koperen Tourse groot van een anonieme $\text{✠DOMIN}^{\bullet}\text{•DE•HORNE}$ (Tabel 2-9) met dubbel omschrift aan de buitenzijde $\text{✠BNDIDTV:SIT:NOME:DNI:DEI:HI}$. De groot, geslagen in de Naamse muntplaats Poilvache, draagt aan de keerzijde het omschrift $\text{✠MONETA•MERA}^{\bullet}\text{VDE}$ en is een imitatie van de munt van Jan III van Brabant (1312-1355). De groot is door Van der Chijs toegeschreven aan Willem IV en door Lucas aan Dirk van Horne-Perwijs.⁴³ De laatste attributie is niet aannemelijk, omdat deze Dirk geen heer van Horn is geweest. Dat de munt een vervalsing van een imitatie zou zijn, wordt vooralsnog niet aangenomen.⁴⁴ Indien deze munt geen vervalsing is, dan komen zowel Willem IV als Dirk-Loef als muntheer in aanmerking.

Afb. 11. Halve schelling, Dirk van Perwijs/Dirk-Loef; Tabel 2-10,
(Bron: KBR), 125%

De meest intrigerende munt is de halve groot/schelling of sterling, afgeleid van de Trierse “Englische”.⁴⁵ Op de voorzijde van de munt (Afb. 9) is een gemijterde bisschop afgebeeld met het omschrift $\text{✠DIDERIC}^{\bullet}\text{’D}^{\bullet}\text{HOR}^{\bullet}\text{X}$. Op de keerzijde twee gekruiste sleutels met een besant en het omschrift ✠MONETA:WISSENSI . De

41 Van der Chijs, 1862: 135, plaat XXX, nrs. 2, 4 en Lucas, 1982, nrs. 16, 17, 18

42 Noss, 1913: 5233 en Klüßendorf 1975: 20

43 Van der Chijs, 1862: 135, plaat XXX, nr. 1 en Lucas, 1982, nr. 15

44 De Coster, 1850: 358, noot 1

45 Klüßendorf, 1971-1972: 148; Noss, 1913

voorzijdetekst kan men op tweeërlei wijze interpreteren: als Diederik, heer van Horn of als Diederik van Horn. In het eerste geval staat D' voor *dominus*, in het tweede voor *de*. Het betreffen imitaties van een halve schelling van een drietal opeenvolgende aartsbisschoppen van Trier, te weten van Boudewijn van Luxemburg (1307-1354), Bohemond van Ettendorf (1354-1362) en van Cuno van Falkenstein (1362-1388). In Aken werd in de tweede helft van de jaren veertig van de 14de eeuw het zogenaamde *Wechslerprozess* gevoerd. Uit getuigenverklaringen blijkt dat er in Aken *episcopi* of bisschopspenningen en gouden schilden uit Wessem werden geïmporteerd en gangbare munten naar Wessem geëxporteerd. De *episcopi* worden ook aangeduid als bisschopssterlingen of sleutelpenningen.⁴⁶ In welke jaren de gebeurtenissen spelen, geven de getuigen niet aan. Het kan een periode vóór 1344 betreffen, maar aangenomen wordt dat ze in ieder geval niet eerder dan 1337 hebben plaatsgevonden.

Van het Wessemse type zijn enkele varianten in de omschriften bekend. Lucas meldt er slechts één. In de muntschat Tienen van 1991 zaten drie exemplaren.⁴⁷ Het eerste exemplaar (nr. 1071) draagt op de voorzijde het omschrift HBOEMVNDVS en op de keerzijde HMONETA WISMENSI. Het derde exemplaar (nr. 1073) de verbasterde muntplaats WISSCNCNS. Op een Duitse veiling is enige jaren geleden een dergelijke munt met WIEMENS in plaats van WISENSI verkocht.⁴⁸ Overigens komen beide Dirken als muntheer in aanmerking gezien de lange duur van de muntslag van deze 'halve schelling'. Met het oog op het Akense proces is muntslag door Dirk van Perwijs wel het meest voor de hand liggend.

Er resteren nog twee leeuwengroten met als muntheer :DI-RIC-VAN-[.]ER-O' (Tabel 2-11) respectievelijk DED-ERI-CDh-ORN (Tabel 2-12, Afb. 12). Beide bevinden zich in de Nationale Numismatische Collectie van De Nederlandsche Bank (NNC-DNB). Het zijn navolgingen van de Vlaamse leeuwengroten van Lodewijk van Crécy (1322-1346) of Lodewijk van Male (1346-1384). De eerste groot komt volgens de keerzijde HMONETA+LIERD uit Weert. De O, geplaatst voor DI, toont globaal enige gelijkenis met het type van Jan III van Brabant. De tweede groot is een variant en geslagen in Wessem HMONETA LESMN '. De letter 'L' in de plaatsnamen moet gelezen worden als een veertiende eeuwse v. In het Museum Rotterdam bevinden zich twee dezelfde leeuwengroten (ex collectie Van Rede): de een (*inv.* 55003-1) bevestigt de voorzijde van het exemplaar van DNB met :DI-RIC-VAN-ME[R]-O' (Dirk van Merode) en op de keerzijde HMONETA[.]VIERD '; idem de ander (*inv.* 55003-2) uit Wessem met

46 Klüßendorf, 1971-1972: 148 en Klüßendorf, 1975: 14

47 Jean Elsen (2002) *Vente publique* 73, 1071-1073

48 WAG (2007) *Auktionskatalog* 43, 2781

respectievelijk de omschriften DED-ERI-[..]n en ꝛMONETA[...].⁴⁹ We kunnen de Weertse toeschrijven aan Dirk-Loef (verg. Tabel 2-9); ook voor de Wessemsse komt deze Dirk in aanmerking. Al deze leeuwengroten hebben op de voorzijde nog het buitenomschrift ꝛBENDICTV:SIT:NOME:DNI:DEI:HV of een lichte variatie hierop en op de keerzijde een omlijsting van 12 bladmotieven. De Wessemsse variant daarentegen heeft een Horns wapenschildje met 11 bladmotieven. Waar dit schildje niet geheel afgesleten is, lijkt het zonder barensteel te zijn. Dit heraldische teken voor een zijtak, ook wel lambel genoemd, komt voor op een Graafse munt van Dirk van Perwijs en eveneens in het wapenboek *Gelre* als “Here van Hoerne”.⁵⁰ De hoofdstam wordt met het gebruikelijke wapenschild in het wapenboek als “Greve van Hoerne” aangeduid. De leeuwengroten kunnen vanwege dat schildje zonder barensteel eerder aan Dirk-Loef worden toegeschreven dan aan Dirk van Perwijs.

Afb. 12. Leeuwengroot, Dirk-Loef; Tabel 2-12,
(Bron: NNC-DNB, 1953-0057), 125%

Een Weertse munt van Frederik IV, graaf van Moers en Saarwerden

Een bijzondere munt van Weert betreft een nabootsing van een Keulse witpenning of albus, die aan de aandacht van de meeste Nederlandse numismaten is ontsnapt (Afb. 13).⁵¹ De zilveren munt is geslagen door vliesridder Frederik IV, graaf van Moers (*na 1376-†1448).⁵² Hoe kwam de graaf van Moers in Weert verzeild? De heer van Horn, Willem VII, de laatste met deze naam, stond zijn heerlijkheden in 1428 af aan Frederik van Moers. Daartoe werd een regeling opgesteld. Deze hield in dat Frederik voogd werd over Willems enige zoon Jacob en wel tot zijn meerderjarigheid. Bij die gelegenheid zou Jacob trouwen

49 Museum Rotterdam 55003-1 (Weert) en Museum Rotterdam 55003-2 (Wessem)

50 De Jonghe, 1923: 131-132, plaat V, nr. 1; KBR, manuscript, wapenboek *Gelre*, 1370-1414, folio 72v. <http://www.heraldique-europeenne.org/Armoriaux/Gelre/F72v.htm#8>
14 april 2014

51 Van Gelder, 2002: 229 vermeldt deze muntheer niet.

52 Noss, 1927: 137, nr. 29; gerekend naar het huis Moers Frederik III: Noss, 1927: 115

met Frederiks dochter Johanna of Jenne. Tevens zou Frederik dan de voormalige bezittingen van Willem VII aan het jonge echtpaar overdragen. Waarschijnlijk vroeg Willem in 1428 zijn leenheren om Frederik met zijn heerlijkheden te belenen.⁵³ Willem VII stierf in 1433. Jacob van Horne werd in 1438 meerderjarig; de officiële belening met Weert en Wessem vond eerst in 1441 plaats.⁵⁴

Afb. 13. Albus, Frederik IV, graaf van Moers; Tabel 2-13,
(Bron: Münzkabinett Berlin), 125%

Er zijn twee exemplaren van de albus bekend; het ene bevindt zich in het *Münzkabinett der Staatliche Museen* in Berlijn en het ander in het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. De munt moet geslagen zijn tussen 1428 en 1438. Op de voorzijde van deze zilveren ‘penning’ is Sint-Andreas afgebeeld met het omschrift *FRED * C * D * MOIRS * Z * SVD*’ ofwel ‘Frederik, graaf van Moers en Saarwerden’. Op de keerzijde staat in het midden van de driepas het gekwartileerde wapen van Moers-Saarwerden afgebeeld, linksboven in de driepas staat het wapen van Saarwerden, rechtsboven het wapen van Moers en onder een symmetrisch drieblad. Het omschrift luidt: ** MONET * - * A NOVA * - * D * WIERT*’ ofwel ‘nieuwe munt van Weert’. Behalve in Weert muntte Frederik nog in Moers en Valkenburg.

53 Venner, 2001: 167

54 Klaversma, 2008: 40

Een Wessemsse munt van Arnold van Horne en de Weertse munten van Jan van Heinsberg en Jan van Horne, prins-bisschoppen van Luik

Een aparte categorie vormen de Hornse munten van enkele Luikse bisschoppen (Tabel 3). Deze geestelijke heren sloegen van oudsher munt, wat stelde op een gepretendeerde vergeving van het muntrecht door keizer Otto II in 974.

Tabel 3. Catalogus prins-bisschoppen van Luik (vervolg Tabel 2)

Nr.	Munttype	Muntheer	Referentie	Ø mm
14.	Halve groot	Arnold van Horne	Dengis 592; Lucas 23	20½
15A.	Brûlé	Jan van Heinsberg	Dengis 678	25
15B.	Brûlé	Jacob I, heer van Horn	Elsen, 2000-62: 1190	22
16.	Brûlé (drie typen)	Jan van Horne	Dengis 806, 807, 808; Lucas 24/26; VdCh. pl. xxx, nr. 5	23

Ga naar Tabel 6 voor het vervolg van de Catalogus.

De eerste Horne die als bisschop van Luik liet munten was Arnold, een broer van de eerder genoemde Hornse muntheer Dirk-Loef. Arnold van Horne was eerst bisschop van Utrecht (1371-1378) en daarna van Luik (1378-1389). De laatste functie impliceerde dat hij leenheer werd van zijn neef Willem VI voor de Loonse heerlijkheid Horn. Arnold werd begraven in het klooster Keyserbosch gelegen in de heerlijkheid Horn, zijn hart bij de kartuizers in Luik. Hij liet in Luik, Maastricht, Herkde-Stad, Tongeren maar ook in Wessemsse munten slaan. Bekend zijn de halve groten met de gemijterde bisschop *en face* boven het Hornse wapen, op de voorzijde het omschrift $\text{HARNOLDVVS-EPS:LEOD}$. In 1885 werd een halve groot van bisschop Arnold beschreven met op de keerzijde de buitentekst $\text{HMONETA:NOVA:DE:WESSE}$, de binnentekst I:N-OI-E:D-NI .⁵⁵ Een gelijksoortig exemplaar kwam in 1906 aan het licht met de muntplaats *wi*. Deze munt is abusievelijk aan Weert toegeschreven.⁵⁶ Men ging ervan uit dat met de letter *W* de plaats Weert bedoeld werd, omdat de letters na de *W* leken op *WIER*. Een gefundeerde verklaring voor zijn muntslag in Wessemsse valt niet te geven en evenmin voor die in Weert. Het Maasstadje was weliswaar familiebezit, maar lag buiten zijn jurisdictie. Wellicht dat bisschop Arnold niet altijd in de gelegenheid was munt te slaan vanwege troebelen in Luik en uitweek naar het nabijgelegen Wessemsse. Mogelijk was er behoefte aan lokaal kleingeld. Hoe dan ook, in Wessemsse zijn tot circa 1385 zeker muntactiviteiten geweest.

⁵⁵ Serrure, 1884-1885: 6-13

⁵⁶ Galliard, 1906: 154-155

Als tweede bisschop, die in het Hornse gebied muntte, wordt in de recente literatuur Jan van Heinsberg (1419-1455) opgevoerd. Deze was een neef van zijn vazal Willem VII, heer van Horn en een zwager van Frederik IV, graaf van Moers. Er is slechts één munt bekend: een biljoenen brûlé, swerte of mijt⁵⁷ met de tekst op de voorzijde $\text{HIOH}^{\ast}\text{-D[.]}^{\ast}\text{HEIN-[.]}^{\ast}\text{-LEOD}$ en op de keerzijde $\text{MON[...]}^{\ast}\text{FACTA}^{\ast}\text{IN}^{\ast}\text{WER:}$, ofwel ‘munt geslagen in Weert’. Jan van Heinsberg muntte voorts nog in Luik, Hasselt, Herk-de-Stad en Kuringen. Er is geen plausibele verklaring te vinden, waarom Jan in Weert gemunt heeft.

Afb. 14. Brûlé, Jacob I (?), heer van Horn; Tabel 3-15B (particulier bezit), 125%

Een aparte plaats in deze serie moet worden ingeruimd voor een niet eerder voorgekomen brûlé (Tabel 3-15B) die kan worden toegewezen aan het graafschap Horn, mogelijk geslagen onder Jacob I (1438-1488) als muntheer. Dat er onder Jacob munt geslagen kan zijn, wordt ondersteund door een op 28 november 1443 gedateerde brief van Frederik van Moers, die nog invloed had in het land van Horn (zie hiervoor), aan de hertog van Gulik en Berg om muntmeester Jakob Batt aan te bevelen.⁵⁸ De brûlé is een imitatie van die van Jan van Heinsberg. Het omschrift op de voorzijde luidt $[\text{.AC}]^{\ast}\text{D-OMIIS-MVVE}^{\ast}\text{-SEMIN}$, op de keerzijde $\text{MONET:NOVA:FACTA:IN:[VE.RD]EN}$ (Afb. 14). Een definitieve toewijzing blijft voorlopig onzeker, zowel Weert als Wesseem komen als muntplaats in aanmerking.

Afb. 15. Brûlé, Jan van Horne; Tabel 3-16, Dengis 807 (Bron: KBR), 125%

57 Nijssen & Van Laere, 2003: 267

58 Noss, 1927: 137-138

De laatste middeleeuwse muntheer, die in Weert muntte was Jan van Horne. De bisschop was een zoon van Jacob, de eerste graaf van Horn en Johanna van Moers. Hij functioneerde als bisschop van Luik in de periode 1483-1505. Gedurende een korte tijd van 1498-1501 was hij tevens graaf van Horn en daarmee heer van Weert. Jan van Horne staat als muntheer minder gunstig bekend. Van hem is de (populaire) postulaatsgulden afkomstig, die ongeveer de helft van de waarde van de Rijnse goudgulden vertegenwoordigde. De Hornsgulden stond later synoniem voor een laagwaardige of lichte gulden, een gulden van bleek goud. Zijn munten werden geslagen in zijn hoedanigheid van bisschop van Luik, soms aangevuld met de titel van hertog van Bouillon en graaf van Loon, maar nimmer als graaf van Horn. De muntplaatsen waren Hasselt, Luik, Maastricht, Sint-Truiden en in beduidend mindere mate Weert. Het enige bekende munttype uit de laatste plaats is de koperen brûlé. Op de voorzijde staat centraal het Hornse wapen, op één van de drie varianten aangevuld met de schilden linksonder van Bouillon en rechtsonder van Loon (Dengis 807; Afb. 15): $\text{HIOHS'EPS'L-E-OD'DVX[B'C'L']}$. Op de keerzijde leest men het omschrift $\text{MON'-NOVA-FCA'-WER'}$ met de nodige varianten. In welke periode deze brûlés zijn aangemunt, is niet duidelijk. De bisschop moest in de periode 1484-1492 menigmaal onvrijwillig uit Luik vertrekken. In 1487 werd de in Weert woonachtige munter Marsilis in Luik in gijzeling genomen.⁵⁹ Het is niet onmogelijk, dat rond 1487 de brûlés in Weert geslagen zijn, hoewel Jan van Horne juist in die jaren weer een korte tijd in Luik verbleef. Een andere mogelijkheid kan de periode zijn, waarin bisschop Jan regerend graaf van Horn was, maar ook toen kon hij gewoon in Luik munten. Aangenomen mag worden, dat aan zijn muntslag in Weert in 1501 een eind kwam. Hij deed toen afstand van Horn en Weert.⁶⁰

De Hornse muntplaatsen en -huizen

De muntplaats staat in diverse varianten duidelijk aangegeven. De Wessemse munten zijn bekend door onder meer de inscripties WESSEMNSIS, WESSEEMN, WESHEN, WESHEVM, VESMN, WISSENSI. Munten van Weert worden herkend aan onder meer de namen WERT, WERTE, L[V]VIERDEN, L[V] IERD, VERDENSI, WEIRDRIA, hVERnENSI, VERDENSI.⁶¹ Opmerkelijk is het omschrift $\text{MONETA NOVA DE HOERNENS z WE[r]DENSI}$, hetgeen

⁵⁹ Schoonbroodt, 1874: 342-346

⁶⁰ De Jonghe, 1920: 133-138

⁶¹ Het Latijnse adjectief van Wessem of Wissem luidt Wessemiensis of Wissemiensis; van Weert is het Wertensis of Werthensis en van Horn is het Hornensis.

betekent: deze munt is afkomstig uit het gebied van Horn en Weert.⁶² In ieder geval liggen er twee muntplaatsen op het kleine Hornse territorium. Wessem was als plaats aanvankelijk belangrijker dan Weert. Wessem ligt van nature aan de Maas, terwijl Over- en Nederweert pas aan het van eind 13de eeuw van een voor de maatschappelijke ontwikkeling belangrijke waterloop werden voorzien middels het graven van de Bocholterbeek. In Wessem was bovendien het hoofdgerecht gevestigd, waar de gerechten van Over- en Nederweert op hoofdvaart gingen. Uit het hierboven genoemde *Wechslerprozess* blijkt dat Wessem in het midden van de 14de eeuw tijdens het voogdijschap van Dirk van Perwijs een niet onbelangrijke muntplaats moet zijn geweest. Na Hasselt is Wessem door de procesgetuigen het meest genoemd.⁶³

Op welke locatie de heerlijke muntateliers gevestigd waren is onbekend. In Weert zou het Hornse huis, later de Aldenborgh genoemd, in aanmerking komen. Dat kan, omdat in 1263 de grond voor de bouw van het huis werd aangekocht.⁶⁴ Een andere mogelijkheid is het Weerter speel- of rechthuis.⁶⁵ Volgens overlevering was de Munt in Wessem gelegen op de plaats van het huidige pand Markt 10.⁶⁶ De literatuur gaat er tot dusverre van uit, dat de muntslag van Wessem rond 1360 naar Weert overgeplaatst is omdat er geen munten van na 1360 uit Wessem bekend zijn. Zoals hierboven aangetoond is, gaat de muntslag in Wessem vermoedelijk tot 1385 door of zelfs nog tot in de eerste helft van de 15de eeuw.

62 Piot, 1856: 87-90, plaat 5, nr. 25, Van der Chijs, 1862: 138 en XI, 4 en 5 en Lucas, 1982: 8a en 8b

63 Klüßendorf, 1975: 33

64 *Inventaire*, 1718: 226-228

65 Het Speelhuis werd later schepenhuis of stadhuis genoemd. De heer van Weert was gedeeltelijk bezitter. Zie o.m.: ARAB, archief Rekenkamers, toegang I 076, inv. 49181, 38^e rekening van Arnold Costerius, rentmeester van Weert, Nederweert en Wessem over 1714.

66 Van Hasselt & Sangers, 1975: 45

DE GRAFELIJKE MUNTSLAG VAN PHILIPS VAN MONTMORENCY (1562-1566)

De graaf van Horn, de laatste muntheer van Weert

Afb. 16. Philips van Montmorency
(Bron: KHM Wenen)

In 1541 werd de minderjarige Philips van Montmorency door Willem V, hertog van Gulik, Gelre, Kleef en Berg beleend met Weert en Wessem. Philips was eveneens heer van de Loonse heerlijkheden Horn, Kortessem, Bocholt en Brogel, de Vlaamse heerlijkheden Nevele, Zwijndrecht, Burcht en Huise en van de Hollandse heerlijkheid Altena. Hoe komt de uit Vlaanderen geboortige Philips van Montmorency, heer van Nevele terecht in Weert en hoe komt hij aan zijn grafelijke titel? Jan van Horne, de laatste regerende graaf uit het geslacht van die naam trouwde in 1532 met Anna van Egmont († ca. 1576), weduwe van Joseph van Montmorency, heer van Nevele, († Bologna 10 december 1529). Graaf Jan stierf in 1540 zonder legitieme kinderen na te laten. Zijn vrouw kreeg bij testa-

ment het levenslange vruchtgebruik van de Hornse goederen. Aan Anna's oudste zoon Philips van Montmorency vermaakte hij de Hornse bezittingen, mits stiefzoon Philips de reeds gesloten huwelijksovereenkomst met Walburgis van Nieuwenaer gestand zou doen. Mocht Philips voor zijn huwelijk sterven, dan ging de huwelijksverplichting over op zijn broer Floris van Montigny. Philips trouwde met haar in 1546. Walburgis ofwel Walbourg van Nuenar (*[Moers] 1533-† Moers 25 mei 1600) was luthers opgevoed en werd later calvinistisch. Anna diende haar zoon Philips en zijn vrouw een jaarlijkse toelage uit de erfenis te betalen. De goederen afkomstig uit het eerste huwelijk van Anna met Joseph van Montmorency vielen buiten deze regeling.

Philips van Montmorency begon zijn loopbaan op jonge leeftijd aan het hof van Karel V. Zijn militaire carrière startte rond 1544 en hij vocht mee in verscheidene veldslagen. Hij bekleedde het stadhouderschap van Gelderland van 1555 tot 1560; daarna moest hij Philips II naar Spanje begeleiden en keerde in december 1561 terug. Riddertrouw was voor hem van een hogere importantie dan absolute gehoorzaamheid aan de vorst. Deze houding zou hem de kop kosten. Philips vormde samen met Willem van Oranje en Lamoraal van Egmont een driemanschap binnen de Raad van State om de – geslaagde – verwijdering van Granvelle, vertrouweling van Philips II, te bewerkstelligen. Daarna

boekte het driemanschap in Brussel geen successen meer. De graaf van Horn was een tegenstander van kettervervolging en meer geïnteresseerd in godsdienstvrede: hij verklaarde van religie geen verstand te hebben. Na in april 1567 op dringend verzoek opnieuw de eed van trouw aan de koning afgelegd te hebben, werd hij door de hertog van Alva in een val gelokt, op 9 september 1567 gearresteerd, beschuldigd van en veroordeeld wegens hoogverraad en ten slotte samen met Egmont het jaar daarop ter dood gebracht. Oranje ontsprong de dans.

De graaf van Horn staat in de geschiedenis bekend als armlastig. Hij had een adellijke stand op te houden, waaraan een hoog uitgavenpatroon was verbonden. Daarbij waren zijn inkomsten gering en zijn bronnen grotendeels belast. Daarenboven weigerde koning Philips II zijn schulden aan hem te betalen. Kortom, de graaf zat financieel klem. Na zijn terugkeer uit Spanje in 1561, leende Philips 7500 carolusgulden van zijn onderdanen in het graafschap Horn en 10.000 carolusgulden van die van Weert. De rente konden ze van de bede aftrekken.⁶⁷ In dergelijke omstandigheden worden naar nog meer middelen gezocht om aan geld te komen. Een van de mogelijkheden om inkomsten te verwerven is het verlenen van een muntconcessie om een 'nette' vergoeding of sleischat op te strijken. Bovendien is het bezit van een eigen Munt prestigieus. Philips was niet de enige, die op dit idee kwam. Zijn zwager Herman van Nieuwenaer, graaf van Moers (1552-1578), Margaretha van Brederode, abdis van Thorn (1531-1577), Hendrik van Brederode, heer van Vianen (1556-1568), Maria, vrouwe van Jever (1517-1575) en diverse steden waren hem reeds voorgegaan. Daaraan was wel enig risico verbonden. Zo was de abdis van Thorn met anderen in 1561 voor het rijkskamergerrecht in Speyer gedaagd inzake schending van de rijksmuntverordening van 1559. Twee jaar later in juni 1563 was het opnieuw raak. Een aantal muntheren, onder wie Willem van Bronckhorst, heer van Batenburg, graaf Willem van den Bergh en een muntvrouwe, de abdis van Thorn, allen uit de Nederlands-Westfaalse kreits, werden op verzoek van de keizer door de Fiscaal voor het rijkskamergerrecht gedaagd: hun munten hadden in strijd met de rijksmuntverordening een te laag zilver- of goudgehalte.⁶⁸ De graaf van Horn was daarmee op voorhand gewaarschuwd.

67 Delahaye, ca. 1943: 7, nrs. 35 en 36 en De Win & Wassink, 1995: 2, 75; registnr. 157

68 Gropp, 2004: 72 en Kappelhoff, 1982: 181.

De aanvraag en de verlening van het muntprivilege

Om niet als valsmunter door het leven te gaan, was het noodzakelijk dat Philips van Montmorency legaal het muntrecht verwierf. De vraag rijst dan welke van zijn heerlijkheden voor de uitoefening het meest geëigend zou zijn. Om enige reële aanspraak te kunnen maken op het privilege, zou een historische verwijzing naar eerder geslagen munten wel praktisch zijn. De Loonse, Vlaamse en Hollandse heerlijkheden vallen af ofwel vanwege een te lage status ofwel omdat er nooit gemunt is. Dan blijft het graafschap Horn met Weert over, dat voor rijksonmiddellijk territorium gezien zou kunnen worden. De aanvraag van een muntprivilege bij en verlening door een van de beide leenheren, te weten koning Philips II als hertog van Gelre of de prins-bisschop van Luik, Robert van Bergen (1557-1564) als graaf van Loon, ligt niet in de rede. Niet alleen omdat beide heren dan zelf inkomsten uit hun muntslag zouden derven maar ook omdat de verlening van het privilege vanuit zijn grafelijk ambt een bevoegdheid van de keizer van het Heilige Roomse Rijk was.

Philips stapte daarom naar de keizerlijke residentiestad Wenen en richtte in 1562 het verzoek aan keizer Ferdinand I (1556-1564) om hem het muntrecht te verlenen.⁶⁹ Het afschrift van deze brief is ongedateerd, maar lijkt op 2 december van genoemd jaar te zijn geadmistreerd.⁷⁰ Hij noemde zich in dat verzoek graaf van Horn, heer van Weert en Altena, ridder in de orde van het Gulden Vlies en Admiraal der Nederlanden.

Afb. 17. Rekenpenning 1564, vz. Philippus en Walburgh,
kz. Schip met wapenschild en spreuk
APLA-NOS (=onwankelbaar). Dugn. 2382 (Bron: Jean Elsen Brussel)

⁶⁹ De graaf verzocht de keizer per gelijke datum hem ook het privilege *de non-appellando* te verlenen, gelimiteerd tot een bedrag van 400 gulden voor zowel Horn als Weert. Tot dat bedrag zou dan voor zijn onderdanen geen beroep mogelijk zijn.

⁷⁰ *Österreichisches Staatsarchiv* (OeStA), *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* (HHStA), *Reichshofrat* (RHR), *Gratialis et Feudalia, Confirmationes privilegiorum* (Duitse expeditie), 89-1-13.

Philips voerde een aantal argumenten aan om zijn verzoek te gronden. Hij wees erop dat zijn voorvaderen als trouwe vazallen van de keizer al muntten en daarbij de verordeningen van het HRR in acht namen. Van die geslagen munten en van de Hornse gulden – *horniße Gulden* – had iedereen weet. Voor die muntslag waren keizerlijke privileges verleend, maar die waren als gevolg van oorlogen helaas verloren gegaan. Nadrukkelijk werd gewezen op de oorlog tussen Karel van Egmond, hertog van Gelre (1492-1538), en keizer Maximiliaan I (†1519), waarin de graven van Horn meermaals aan de zijde van keizer dienden zonder daarvoor iets te hebben teruggekregen. Vele huizen waren toen geplunderd en in brand gestoken. Kortom, hij zou graag opnieuw een muntprivilege willen ontvangen ter vervanging van het verloren gegane. Dat graaf Philips in zijn verzoek zonder blikken of blozen heeft verwezen naar de minderwaardige goudgulden van de Luikse bisschop Jan van Horne, doet vermoeden dat de ambtelijke diensten in Wenen hiervan niets wisten of wilden weten. Eveneens kunnen laatste over het hoofd gezien hebben dat de Hornse gulden een product was van het Luikse muntrecht en niets met Horn te maken had. Het lijkt overdreven dat Philips het geslacht van de Hornes heeft opgevoerd als zijn voorvaderen (in mannelijke lijn zelfs onjuist) maar is in de context wel uiterst passend. ‘Voorvaderen’ zou dan gelezen kunnen worden in de betekenis van zijn grafelijke voorgangers. Dat de Hornes leenroerig aan Loon en Gelre waren is ‘vanzelfsprekend’ verzwegen. Daarentegen is gesteld, dat de graven van Horn leenmannen van de keizer waren. Het valt overigens te betwijfelen dat de verdwenen oorkonden ooit door de keizer verstrekt zijn. Ervan uitgaande dat nooit formeel muntrecht verleend is en het een onmiskenbaar feit blijft dat in de middeleeuwen door de Hornes de muntslag bedreven is, zou erop kunnen wijzen dat op grond van het gewoonterecht muntrecht ontstaan is. Jammer genoeg heeft graaf Philips geen enkele muntheer van Horn bij naam genoemd en evenmin waar het munthuis in zijn graafschap gevestigd is geweest: misschien een overbodige motivering ofwel bij gebrek aan wetenschap. Toen Hendrik van Brederode (*Brussel 1531-†Recklinghausen 1568, heer van Vianen, bijgenaamde de Grote Geus) in september 1563 het muntprivilege bij de keizer had aangevraagd, waren er zelfs geen concrete feiten aangedragen die zijn recht moesten motiveren, maar bleef het bij een verwijzing naar het eertijds bezeten muntrecht en voorts wat algemeenheden en plichtsbetuigingen.⁷¹

Op 12 december 1562 verleende keizer Ferdinand I, die toen in Speyer verbleef, het muntprivilege aan de graaf van Horn.⁷² De keizer refereerde

71 OeStA, HHStA, RHR, *Gratialis et Feudalia, Confirmationes privilegiorum* (Duitse expeditie), 27-2-3. Verzoekschrift, Vianen, 13.09.1563.

72 AEM, *maison de Chimay*, voorlopig inventarisnummer 201.1. Gecollationeerd afschrift uit het Duits in het Frans vertaald.

aan de oude adeldom van de Hornes en wees op de verleende diensten aan de huizen van Bourgondië en Oostenrijk in tijden van oorlog en vrede zonder die te benoemen. Ook werd Philips van Montmorency geprezen voor zijn diensten met name aan keizer Karel V: voldoende redenen om aan de graaf van Horn en zijn legitieme mannelijke erfgenamen en opvolgers toestemming te geven om te munten. Hij mocht daartoe in zijn heerlijkheden en kastelen een muntatelier oprichten. Eervolle muntmeesters konden daar zonder belemmering gouden en zilveren munten slaan, maar waarbij de Augsburgse rijksmuntverordening van 1559 in acht moest worden genomen. Toekomstige verordeningen dienden hij en zijn opvolgers getrouw na te komen voor wat betreft muntplaats, allooi en gewicht. Zij die dit privilege schonden kregen een boete van 50 mark aan goud, die voor de helft betaald diende te worden aan de Keizerlijke Kamer en de andere helft aan Philips, graaf van Horn of zijn opvolgers.⁷³ Blijkbaar had Philips van Montmorency voldoende redenen aangevoerd voor zijn muntrecht. Wel komt de vraag op tegen welke prijs? In het aangrenzende stift Thorn betaalde abdis Margaretha van Brederode persoonlijk de *Türckensteuer* aan de keizerlijke kas als tegenprestatie voor het herstelde muntrecht.⁷⁴ Zij verhaalde de belasting niet op de ingezetenen, mogelijk omdat ze dat niet mocht.⁷⁵ Voor graaf Philips speelde dit niet; hij verhaalde wel. In juli 1564 schreef de keizer hem een brief, waarin hij gemaand werd de verschuldigde achterstallige turkenbelasting en andere rijksbelastingen ten bedrage van 1.717 gulden te betalen.⁷⁶ Hij diende deze voor de *Herbstmesse* in Frankfurt te voldoen.⁷⁷ Aan het verleende muntrecht werd niet gerefereerd. Dat de graaf van Horn de belasting op zijn leenmannen in het graafschap verhaald heeft, blijkt uit een brief van april 1567 aan Diederik van den Boetzelaer, leenman van Aldenghoor (tegenwoordig in de gemeente Leudal). Hem werd verzocht zijn aandeel te betalen.⁷⁸ Als verklaring voor de uitvaardiging van een dergelijke concessie wordt ook wel gesuggereerd dat de kanselarij een aanzienlijk bedrag ontving.⁷⁹

73 De Rijkskamer was een centraal, financieel bestuursorgaan, dat de inkomsten uit de rijksdomeinen en regalia beheerde. Het was in Frankfurt gevestigd.

74 De Turkenbelasting was een algemene, hoofdelijke vermogensbelasting in de 16e eeuw ter financiering van de oorlog tegen de opringende Turken.

75 Habets, 1899: 304, nr. 759 en Maas, 1902: 48

76 GAW, OAA, *inv.* 114. Een Nederlandse vertaling is aan te treffen in RHCL, schepenbank Nederweert, *inv.* 10 is. Het is onzeker of de leenmannen moesten meebetalen, in ieder geval zal de graaf de belasting hebben willen afwentelen.

77 De *Frankfurter Herbstmesse* liep van 15 augustus tot 8 september.

78 Slanghen, 1865: 1, 157-158.

79 Gropp, 2012: 94

Het verbod op en de inbeslagname van vreemde hagemunten (1563); het eerste verbod op Hornse munten (1564)

Één jaar na verlening van het muntprivilege vaardigde Philips van Montmorency op 4 december 1563 een eigen muntordonnantie uit. Deze blijkt al de tweede te zijn, de eerste is verloren gegaan. Wat behelst die ordonnantie? De graaf had ervaren, dat sommigen van zijn onderdanen muntstukken uitgaven en ontvingen, die in het HRR verboden waren. Hij noemde met name de munten van Batenburg, Thorn en Bergh. Er waren ook lieden die handel dreven in die verboden munten, dit alles in strijd met zijn eerdere edict, tot nadeel van zijn opgerichte Munt in Weert en tot verderf van de algemene welvaart. Daarom verbood hij zijn onderdanen de bedoelde munten te ontvangen of uit te geven en die munten evenmin te gebruiken voor leveranties of daarmee handel te drijven. De straf was de eerste keer verbeurdverklaring van de munten en bij de tweede keer behalve muntconfiscatie ook nog een lijfstraf. De schout van Weert en ook andere officieren ontvingen opdracht degenen die het gegeven gebod niet naleefden scherp te vervolgen. Zij kregen voor hun toegewijde inzet een derde van de boete.⁸⁰ Omdat er gesproken werd over andere officieren kan worden aangenomen, dat dit edict niet alleen voor Weert, maar voor het gehele graafschap Horn gegolden heeft. De genoemde munten, met nog andere, waren trouwens niet alleen in het HRR, maar in mei 1560 eveneens door de Habsburgs-Nederlandse regering in Brussel verboden.⁸¹ De grafelijke muntordonnantie blijkt niet helemaal 'een wassen neus' te zijn geweest. Op grond van dit edict en dat van het HRR klaagde de momber of de plaatsvervanger van de heer in 1567 de Weertenaar Heynrick Haex aan. Het gepleegde delict bestond uit het handelen in verboden munten tegen te hoge koersen. Het gerecht van Weert veroordeelde Haex op 18 juni 1567, die tegen het oordeel vergeefs beroep aantekende bij het hooggerecht in Wessem.⁸² Het eerste Hornse muntedict zal inhoudelijk niet veel verschild hebben van het tweede. Wellicht was de eerste niet voldoende duidelijk of afgetimmerd. Hoe dan ook, in de Weertse buurgemeente Bocholt werd op vastenavond 23 februari 1563 Peter van Kessel, die geboren was in het Loonse Zonhoven, door Weertenaren van zijn paard gedrongen. Daarna nam men hem 3.520 ducaten af van Margaretha van Brederode, abdis van Thorn, met nog ettelijke leg- of rekenpenningen. Dit

80 RHCL, schepenbank Wessem, *inv.* 97. Afschrift in appéldossier 1567. Transcriptie van Peter Roost.

81 Van Loon, 1701: 1, 273-274. De andere verboden munten waren van de steden Nijmegen, Zwolle, Deventer en Kampen, voorts van de bisschop van Luik en van de heerlijkheden Rekem en Gronsveld.

82 GAW, ORA, *inv.* 118, folio 487-488 en RHCL, schepenbank Wessem, *inv.* 97.

zou in opdracht van de graaf van Horn, die tevens heer van Bocholt was, gebeurd zijn. Vreemd is dat Weertenaren en geen Bocholtenaren de confiscatie uitvoerden en dat de schout van Bocholt er niet bij betrokken was. Dit doet vermoeden dat er meer aan de hand is geweest. Koerier Van Kessel had de gouden ducaten van de muntmeester van Thorn gekregen.⁸³ Formeel waren de Thornse munten door het HRR verboden en daardoor eveneens in het prinsdom Luik en het land van Loon, maar dat zegt niets over wie tot opsporing en confiscatie bevoegd was. Welk reisdoel de koerier heeft gehad, is onbekend, maar het transport over Horns gebied moet blijkbaar op het kasteel van Weert wel bekend zijn geweest. Verdere gegevens ontbreken. Overigens was de relatie tussen de abdis en de graaf niet optimaal. Margaretha van Brederode spande in 1560 en 1563 processen aan tegen Philips van Montmorency over de jurisdictie in Thorn.⁸⁴ De heren van Horn waren al vanaf de 13de eeuw door de graven van Gelre beleend met de voogdij over deze abdij.

Hoe verging het de jonge Hornse Munt? Het mag duidelijk zijn, dat, wanneer een muntheer enige substantiële winst wilde maken zonder zelf te beschikken over zilver- of goudmijnen, het zilver- en goudgehalte moest worden verlaagd. Gevolg was dat de regelgeving werd overtreden. Hoewel een eigen muntslag prestigieus was, kon er – gezien de precaire financiële situatie – in Horn geen geld op worden toegelegd. De eerste vorst, die de Hornse munten verbood, was Willem V, hertog van Gulik, Kleef en Berg. Dit gebeurde gezamenlijk met Frederik van Wied, keurvorst en aartsbisschop van Keulen en met de magistraat van de rijksstad Keulen. De gewone man diende beschermd te worden, zo luidde het gebruikelijke motief. Op 10 juli 1564 ofwel anderhalf jaar na verlening van het muntprivilege werden – naast vele andere hagemunten – de Hornse daalder, halve daalder en kwart daalder verboden.⁸⁵ Feitelijk was deze ordonnantie van de hertog al in januari 1564 gereed, maar de afkondiging ervan uitgesteld. Ten langen leste kon het verbod bij gebrek aan voldoende goede munten toch niet ingevoerd worden en besloot men in april 1565 dan maar de waarde van de ‘verboden’ munten vast te leggen en hun omloop de tolereren tot de komende rijksdag van 1566.⁸⁶ Het effect van dit besluit blijkt, ter illustratie, onder andere uit een door de landrentmeester van Gelre opgestelde lijst met de wisselwaarden van diverse lokaal geslagen daalders. Het

83 GAW, ORA, *inv.* 4801. Certificatie, opgemaakt voor rechter en schepenen van Maaseik d.d. 23.06.1563 en certificatie opgemaakt voor rechter, scholtis en schepenen van Bocholt d.d. 26.06.1563.

84 Wolters, 1850: 133-134 en Archiefinventaris Hof van Gelre en Zutphen, toegangsnr. 0124, dossiernummer 1563/10, *inv.* 4948, abdis van Thorn contra de graaf van Horn over de jurisdictie van de abdij in het gebied van Thorn.

85 LANRW, Kreisarchiv, *inv.* XII/2, 294a. De Hornse muntfiguren staan op 294c.

86 Kappelhoff, 1982: 184

document behelst een verlenging met zes maanden ingaande 1 mei 1566. De Hornse daalder werd gewaardeerd tegen 315 *d* Artois, zijnde 45 albus danwel 26¼ stuivers, de gulden gerekend voor 20 stuivers. Een andere bron ter illustratie is een in 1565 door Josias Rihel te Straatsburg uitgegeven boekje “*Thaler und silbernen Müntzen, allerhand Sorten, so am gehalt zu gering unnd verbotten. Sampt derselben Werth und Valuation*”.⁸⁷ De Hornse daalder staat hier eveneens gewaardeerd voor 45 albus of 60 kreuzer, verder zijn de halve daalder voor 30 kreuzer (22 albus zes heller), de kwart daalder voor negen kreuzer (zeven albus) en ten slotte de batzelaar ook voor negen kreuzer genoemd.

Ook in de Nederlanden waren klachten over het vermuntten van goed naar minderwaardig geld. De in 1564 weggestuurde kardinaal Granvelle werd door zijn informant Morillon (*Leuven 1517 – †Doornik 1586), vicaris-generaal van Mechelen, in 1565 van deze illegale praktijk op de hoogte gesteld. “Iedereen sloeg maar raak en het land raakte vervuild met slecht geld”: vond Morillon. De armen leden daaronder en als er niet zou worden opgetreden, kostte het nog meer geld om de gang van zaken te stoppen. Morillon noemde met name de graaf van Horn, die reeds munt sloeg, en hij verwachtte dat prins Willem van Oranje en Karel van Brimeu (†1572), graaf van Megen en stadhouder van Gelre, spoedig zouden volgen.⁸⁸

Het verzoek aan Margaretha van Parma in 1565

In april 1565 wendde landvoogdes Margaretha van Parma zich tot koning Philips II. Zij had een verzoek van de graaf van Horn ontvangen om zijn munten, waarvoor hij keizerlijke toestemming had gekregen, nu ook binnen de Bourgondische Nederlanden toe te laten. Hij wilde deze munten voortaan laten slaan op Bourgondische voet. Met deze toezegging nam de graaf wel automatisch afstand van de zwaardere muntvoet van het HRR en van de inhoud van het keizerlijke muntprivilege. De landvoogdes won eerst advies in bij de Muntkamer en daarna bij de Raad van Financiën en de Geheime Raad in Brussel. Hun adviezen waren eenduidig negatief: de rechten van de koning en ook zijn inkomsten zouden hierdoor aangetast worden. Philips II reageerde instemmend op Margaretha's mededelingen. De landvoogdes stelde de graaf van Horn hiervan op de hoogte. De graaf deed daarop – niet genoemde en niet bekende – concessies, die wederom door haar op de oude gronden werden afgewezen. De landvoogdes schreef de koning, dat het haar trouwens beter leek, gezien de

87 ARAB, Geheime Raad – Spaanse periode, blok 171 *doos* 1337bis

88 Weiss, 1841-1852: 7, 677

wanordelijke toestand van de muntslag in de Nederlanden en de toevloed van slecht geld, een finale resolutie te nemen, die voor iedereen zou gelden.⁸⁹ Zij wilde namelijk de strijd tegen de hagemunterij opnemen.

De rijksmuntverordeningen en de Nederlands-Westfaalse kreits

De keizer had in zijn muntprivilege de graaf van Horn gewezen op naleving van de *Reichsmünzordnung* of het rijksmuntedict van 1559 en toekomstige edicten. In 1559 was de muntvoet voor de goudgulden vastgesteld, te weten 72 stuks gesneden uit een Keulse mark van 233,856 g ofwel een massa van 3,248 g met een gehalte van 18½ karaat ($\frac{771}{1000}$). Het fijn gewicht bedroeg aldus 2,504 g goud. Het zilveragehalte in de gulden mocht 3 karaat 8 grein bedragen. Voor het koper resteerde dan 1 karaat en 10 grein, zodat uiteindelijk het totaal op 24 karaat uitkwam (zie noot 99). De goudgulden kreeg een waarde van 75 kruizer, de rekengulden een waarde van 60 kruizer. Aan het edict werd niet overal de hand gehouden. Dit kwam omdat de daalder geen rijksmunt was geworden, maar alleen de *Reichsguldiner* of gulden van 60 kruizer. De gulden werd vooral in het zuiden van het HRR gebruikt; de daalder in het noorden. In 1566 werd de verordening uiteindelijk gemodificeerd ten gunste van de daalder die toen eveneens verheven werd tot rijksmunt. De norm voor het zilveragehalte van de daalder werd vastgesteld: uit een Keulse mark werks dienden 8 stuks van ieder 29,232 g (36 grein) gesneden te worden en 9 stuks uit een fijne mark van ieder 25,984 g (32 grein).⁹⁰ Het verschil tussen fijn en ruw zilver, bestaande uit koper, bedroeg 4 grein. Hieruit volgt dat het gehalte zilver $\frac{25,984}{29,232} = \frac{889}{1000}$ fijn was met een tolerantie van 1 grein ($\frac{3,5}{1000}$). De standaardwaarde van de *Reichsthaler* of rijksdaalder werd vastgesteld op 68 kruizer.

Het toezicht op de naleving van de rijksmuntverordening hadden de kreitswaardijnen, in dit geval de waardijn van de Nederlands-Westfaalse kreits, waaronder de muntplaats Weert ressorteerde. Daarnaast werd er een onafhankelijke, locale waardijn benoemd die de dagelijkse bedrijfsvoering van de muntmeester moest controleren. Deze waardijn moest onder andere een boekhouding over de aantallen geslagen munten voeren en proefexemplaren uit de productie selecteren en in een zogenaamde muntbus werpen. Aan de bus zaten drie sloten: een sleutel was voor de plaatselijke muntmeester, een voor de plaatselijke waardijn en een voor de kreitswaardijn. Vriendschappelijke contacten

⁸⁹ Theissen, 1925: 29-30, 41, 61-62 en Van Gelder, 1941: 74

⁹⁰ Kappelhoff, 1982: 188

tussen muntmeester en waardijn waren verboden om ter wille van functiescheiding de noodzakelijke distantie te bewaren.

Op de test- of probatiedag in Keulen werden de munten in de bus op gewicht en gehalte gecontroleerd. De eerste probatiebijeenkomsst werd in het najaar 1566 gehouden⁹¹, waarvoor de leden – muntslaande personen of instellingen⁹² – door de *Ausschreibende Fürst* van de kreits werden uitgenodigd. Dat de graaf van Horn een uitnodiging ontvangen heeft, blijkt uit zijn brief van 8 oktober 1566 uit Doornik aan de hertog van Gulik en Kleef. Hij zat toen als superintendent in Doornik in opdracht van Margaretha van Parma ter beteugeling van de calvinisten.

Met het oog op de nauwe economische betrekkingen tussen de Bourgondische en de Nederlands-Westfaalse kreits zeiden de Spaans-Nederlandse afgezanten op de rijksdag toe om de rijkswetgeving over te nemen en de hagemunterij effectief aan te pakken. In het najaar van 1566 zouden ze hierover berichten op de Nederlands-Westfaalse kreitsdag.

De kreits-, de Bourgondische en de Augsburgse probatie en valuatie van 1566

Het proces uit 1563 voor het rijkskamergerecht tegen een aantal muntheren uit de Nederlands-Westfaalse kreits liep ondertussen verder. De fiscaal van het gerecht wilde over nadere bewijsmiddelen tegen de muntheren en -vrouwe beschikken. Daartoe schreef de keizer in 1565 de kreitsvoorzitters aan. De Nederlands-Westfaalse kreits ging een stapje verder en zag hierin aanleiding om alle verdachte munten op gewicht en gehalte te controleren. De resultaten van dit onderzoek werden op 7 januari 1566 aan de keizer gepresenteerd.⁹³ Van die probatie verscheen eveneens een gedrukte versie (Afb. 18). De Hornse Martinusgoudgulden, de daalder, halve daalder, kwart daalder en zijn equivalent de sprenger werden beproefd: geen van de munten bleek aan de norm te voldoen.⁹⁴ De Bourgondische kreits bleef in maatregelen niet achter. De regering te Brussel liet daartoe een probatie en valuatie door de generaal-muntmeester van de Nederlanden uitvoeren, waarvan de resultaten op 10 mei 1566 op de rijksdag in Augsburg werden gepresenteerd. Ook hij toonde de minderwaardigheid van vele munten aan; getest en gewaardeerd waren drie Hornse munttypen. De goudgulden bleek acht stuiver en 34 mijt waard te zijn.⁹⁵ De daalder kreeg

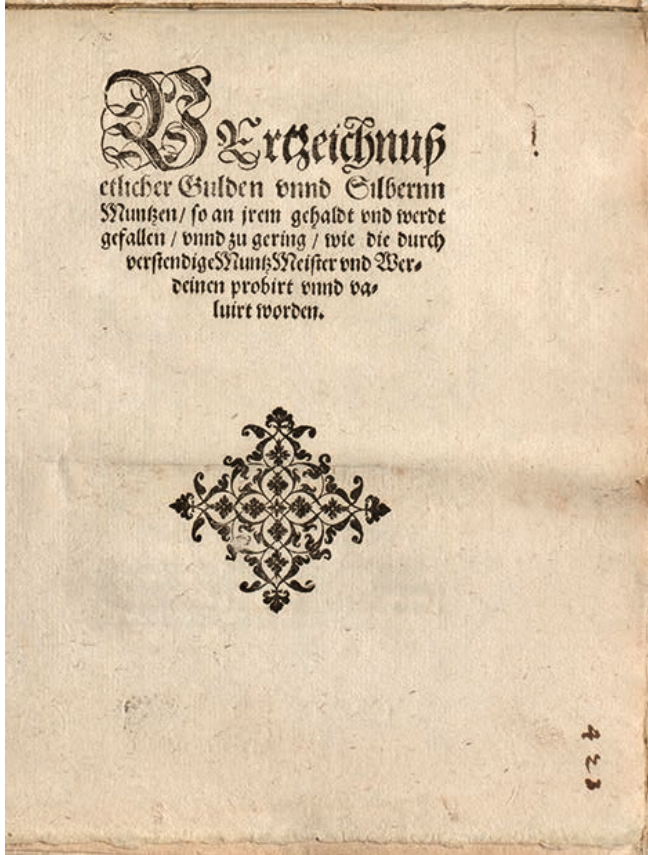
91 Lennartz, 1913: 8

92 Muntleden in de Maasreek waren onder meer Thorn, Horn, Gronsveld, Batenburg, Rekem en Luik.

93 Kappelhoff, 1982: 185-186

94 LANRW, Kreisarchiv, *inv.* XII/2, 425v en 436v, concept-versie 446v/447r

95 Een stuiver staat gelijk aan 48 mijten Vlaams.

Afb. 18. Voorpagina *Vertzeichnuss* (Bron: LANRW Düsseldorf)

een waardering van 23 stuiver en 16 milt, de sprenger of kwartdaalder drie stuiver en $4\frac{1}{2}$ milt. De goud- en zilveragehaltes weken niet of nauwelijks af van de hierna volgende resultaten van de Augsburgse rijksprobatie.⁹⁶

De rijksdag in Augsburg van 30 mei 1566 besloot de muntheren die zich tot nu toe niet aan de vastgestelde gewicht en gehalte voor hun munt hadden gehouden te suspenderen. Die munten werden door een commissie in Augsburg nader onderzocht. Bepaald werd dat de minderwaardige munten tegen de door de commissie vastgestelde waarde nog zes maanden mochten circuleren om inlevering mogelijk te maken; daarna waren ze verboden. Het onderzoek was op 3 juli 1566 voltooid.⁹⁷ Alle toen bekende Hornse munten (Tabel 4 en 5), te

⁹⁶ Lanzinner & Heil, 2002: 1025 en 1026.

⁹⁷ Kappelhoff, 1982: 188

Afb. 19. Der Graven zu Horn Munntzen (Bron: LANRW Düsseldorf)

weten twee postulaatgulden (de nrs. 25 en 30), de daalder (nr. 26), de halve daalder (nr. 27), de kwartdaalder (nr. 28) en de sprenger, hier *groschen* of groot genoemd (nr. 29) werden beproefd en gewaardeerd.⁹⁸ De nummers verwijzen naar het hier afgedrukte archiefstuk (Afb. 19).

Tabel 4. Probatieresultaten goudgulden⁹⁹

Nr.	Type	Massa in aantal in Keulse mark	Gehalte: karaat.grein		Waarde in kreuzer-penning
			deel AU	deel AG	
25	Postulaat	100	8,3¼	12.8	27 – 0
30	Postulaat	100	8,6½	11.11	27 – 3

Het deel aan koper werd niet aangegeven. Te berekenen valt dat voor nr. 25 dit 3 karaat ¾ grein bedraagt en 3 karaat 6½ grein voor nr. 30. Uit de cijfers blijkt, dat er een tekort van 10½ karaat goud was en daardoor ruim drie maal (310%) zoveel munten uit een mark fijn goud gesneden kon worden dan was toegestaan.¹⁰⁰ Als het allooï van de beide Hornse gulden op grond van bovenstaande gegevens berekend wordt, dan bedraagt het gehalte fijn goud circa 35% in plaats van circa 77%. Vervolgens bevatte de gulden ruim drie keer zoveel zilver dan de norm, namelijk 12 karaat in plaats van 3 karaat 8 grein aan zilver. Koper mocht maar 1 karaat 10 grein bedragen, maar bedroeg 3 karaat ¾ grein. De enige, bij Van der Chijs bekende, – thans onvindbare – goudgulden, afgebeeld onder nr. 25, woog 1,7 g.¹⁰¹

Tabel 5. Probatieresultaten zilveren munten

Nr.	Type	Massa (in Keulse mark)		Gehalte AG: lot.grein / %	Waarde in gulden-kreuzer-penning
		aantal	in lot.grein / g		
26	Daalder	8	15.3 / 221,67	13.3 / 82,3	1 – 1 – 3
27	Halve daalder	16	15.3 / 221,67	13.3 / 82,3	0 – 30 – 3
28	Kwart daalder	32	15.9½ / 226,95	8.9 / 53,1	0 – 9 – 3
29	Sprenger	32	15.9½ / 226,95	8.5 / 51,7	0 – 9 – 2

98 LANRW, Kreisarchiv, *inv.* XII/9, p. 30v/31r.

99 Rijksindeling: goudgehalte voor fijn is 288 grein, verdeeld in 24 karaat van elk 12 grein. Het zilveragehalte voor fijn is ook 288 grein, verdeeld in 16 lot (DE: Lot) van elk 18 grein of 12 penningen van elk 24 grein. Als gewichtsaanduiding is een lot 14,62 g, een gewichtsgrein 0,812 g. De gulden is onderverdeeld in 60 kreuzer van elk vier penningen.

100 Een gehalte van 8,3¼ karaat komt overeen met 0,345. Bij 100 stuks in de mark weegt een stuk 233,856/100 is 2,34 gram. Een stuk bevat dan $2,34 * 0,345 = 0,806$ g fijn zilver. Uit een mark fijn kunnen dan $233,856 / 0,806 = 290,25$ munten geslagen worden. Officieel slechts $93^{15}/_{37}$ stuks uit een mark fijn, ergo $290/93^{15}/_{37} \approx 310\%$.

101 Van der Chijs, 1862: 139

De muntvoet voor de daalder was in 1566 bij rijksverordening vastgesteld. Uit een Keulse mark werks moesten 8 stuks van ieder 29,232 g of 36 gewichtsgrein komen, 9 stuks van ieder 25,984 g uit een fijne mark of 32 grein. Het verschil tussen het gewicht aan fijn zilver en het bruto gewicht bedroeg vier grein en bestond uit koper. Hieruit volgt dat het fijngehalte zilver ($\frac{25,984}{29,232} = \frac{889}{1000}$) fijn of 14,4 lot per stuk was met een tolerantie of remedie van 1 grein. De wettelijke wisselwaarde van de *Reichsthaler* of rijksdaalder bedroeg 68 kreuzer. Uit de cijfers blijkt, dat de Hornse daalder voor 6 kreuzer 1 penning te weinig zilver bevatte, de halve daalder 3 kreuzer 1 penning en de kwart daalder 7 kreuzer 1 penning. Verder blijkt dat de daalder en halve daalder een tekort van 1 lot 1 grein fijn zilver per mark opleverden. Vooral de kwartdaalder met relatief gelijke waarde maar wel hogere productiekosten per eenheid vertoonde een groter gebrek aan zilver: ca. $5\frac{3}{4}$ lot of 40% van het normgehalte.

De daalder van Weert weegt thans gemiddeld 28,5 g bij 15 gewogen stuks, variërend van 29,1 tot 27,02 g.¹⁰² Dat is dus 0,79 g meer dan de munten die bij de probatie gewogen zijn, die wogen immers maar 27,71 g. Vier halve daalders wegen thans gemiddeld 14,27 gram, variërend van 14,43 tot 14,18 g. De norm bedroeg 14,62 g. De enige bekende kwart daalder weegt 6,82 g bij een rijksnorm van 7,308 g. Vier sprengers wegen thans gemiddeld 6,7 g.¹⁰³ Bij Van der Chijs wogen zeven sprengers gemiddeld 7 g. De rijksnorm bedroeg 7,31 g. Als rekening wordt gehouden met slijtage, eventueel snoeien en een kleine tolerantie komen deze gewichten redelijk in de buurt van het normgewicht.

Als gevolg van bovenstaande resultaten werd de muntslag van de graaf van Horn gesuspendeerd. De kreitsvoorzitter stelde de geschorste muntleden daarvan eind juni 1566 al op de hoogte.¹⁰⁴ De legale muntslag van Philips van Montmorency had niet langer dan $3\frac{1}{2}$ jaar geduurd. Zoals hierboven aangegeven was begin 1564 al bekend dat de Hornse munt niet aan de gestelde rijksnormen voldeed.

De verzoeken om opheffing van de suspensie

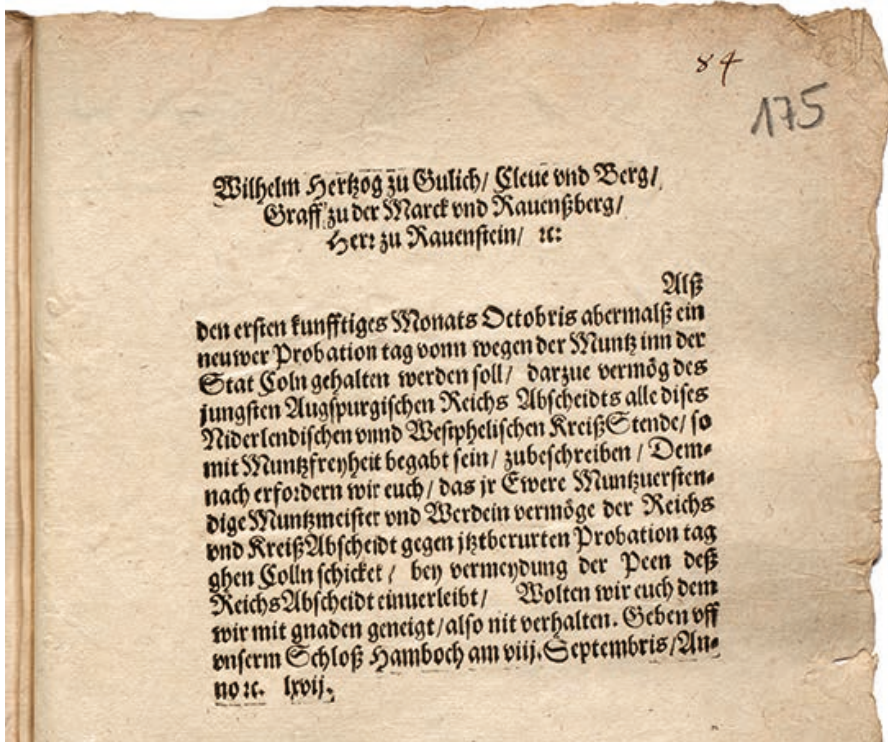
In de eerder vermelde brief uit Doornik aan kreitsvoorzitter hertog Willem V memoreerde Philips van Montmorency, dat zijn drossaard¹⁰⁵ in Horn de hertog al eerder op de hoogte had gebracht van enkele van zijn muntproblemen en dat

102 Vriendelijke mededeling Louis Mathijssen d.d. 25.06.2013.

103 Vriendelijke mededeling Arent Pol d.d. 17.07.2013.

104 Kappelhoff, 1982: 191

105 Daniël van Nunhem, drossaard van Horn (1556-1572). In Weert was er geen drost, maar een mombler Hubrecht genoemd, die verder niet bekend is. Zowel Horn als Weert hadden voorts ieder afzonderlijk schouten, scholtissen genoemd.

Afb. 20. Uitnodiging kreitsprobatiedag 8 september 1567 (Bron: LANRW)

diens antwoord daarop toen luidde, dat hij zou bezien wat hij kon doen. De graaf van Horn zegt in zijn brief toe dat hij iemand naar Keulen zou sturen voor het bijwonen van de probatiedag op 20 oktober 1566 (zie voorbeeld Afb. 20). Daar kon zijn vertegenwoordiger dan vernemen of er al iets bereikt was of eventueel kon worden.¹⁰⁶ De grafelijke afgevaardigde, vermoedelijk de Hornse drost probeerde in Keulen opheffing van de suspensie van het muntrecht te bewerkstelligen. Dit werd door de kreitsdag afgewezen, omdat dit zonder instemming van de keizer onmogelijk was.¹⁰⁷ De kreits had in september 1566 al besloten, dat de rijkmuntediten strikt na te leven waren. De gesuspendeerde leden hadden zich van muntslag te onthouden.¹⁰⁸

In een poging te redden wat er te redden viel, wierp Anna van Egmont, gravin van Horn zich op als vertegenwoordigster van de Hornse muntbelangen. Zij

106 d'Aumont. & Dubois, 1729: 2, 467

107 LANRW, Kreisarchiv, inv. XII/9, p. 61r en Kappelhoff, a.w., 192.

108 Kappelhoff, 1982: 192

presenteerde op 20 november 1567 een verzoek aan de muntleden van de kreits om de schorsing op te heffen. Als reden gaf zij op, dat zij haar munten, geheel volgens de verordening en de muntvoet van de Bourgondische Nederlanden sloeg. Zij wees daarbij op de Philipsdaalder, die ook in het Heilige Roomse Rijk gangbaar was. Voorts gaf de gravin aan, dat zij in juli 1567 haar munten bij de kreitswaardijn had ingeleverd. Bij de probatie was gebleken dat haar munten aan de Bourgondische verordening, zowel qua gewicht als gehalte, voldeden.

De beweringen van Anna van Egmont waren zowel curieus als spitsvondig. Bij een kreitsprobatie zou redelijkerwijs getoetst worden aan rijksnormen en niet aan de Bourgondische. Nu de munten niet geslagen waren op rijksvoet, wilde dat niet zeggen ze dan niet voldeden aan de Bourgondische normen, zoals de gravin suggereerde. Wel hadden de Nederlanden inmiddels de rijksnormen geadopteerd. Ten slotte was de muntslag geschorst en kon de gravin eigenlijk alleen oude munten inleveren, tenzij zij of haar zoon bij experiment enkele nieuwe munten op Bourgondische voet had laten slaan. Van een ingeleverde Hornse muntbus in Keulen is niets bekend.¹⁰⁹ In haar brief gaf Anna van Egmont vervolgens aan dat zij te allen tijde de Turkenbelasting en de kreitslasten had betaald. Voorts deed ze de toezegging, dat ze na opheffing van de schorsing bij wijze van oefening munten wilde slaan op basis van de rijksverordeningen. Volgens haar waren er voldoende redenen om de suspensie op te heffen.¹¹⁰ De kreits wilde niet op haar verzoeken ingaan en verwees haar door naar de keizer.¹¹¹ Van een brief aan de vorst over dit thema is niets bekend en evenmin van latere brieven aan de kreits over dit onderwerp. Veel zin zou dat niet gehad hebben.¹¹² Haar zoon Philips was inmiddels op 9 september 1567 op last van de hertog van Alva gearresteerd en Anna spande zich voortaan in, ook bij de keizer, om het leven van haar zoon te redden en de troepen van Alva buiten de Hornse deur te houden. Dat had uiteraard voor haar een grotere importantie dan een opheffing van het muntslagverbod. Opmerkelijk is dat de moeder in haar verzoek op ongebruikelijke wijze namens haar zoon optrad.

De Hornse munten in de Nederlanden, in het prinsbisdom Luik en elders

De Hornse muntslag mocht dan wel geschorst zijn door het HRR, maar hoe verging het de circulatie in de Nederlanden? Van enige verbodsactiviteit van de Brusselse regering schijnt tot juni 1571 geen sprake te zijn geweest. Ver-

109 Guyot, 1844: 299

110 LANRW, Kreisarchiv, *inv.* XII/11, p. 467-468.

111 LANRW, Kreisarchiv, *inv.* XII/11, p. 413v.

112 Lennartz, 1913: 59

moedelijk liet men de controle over aan de Nederlands-Westfaalse kreits. Er bestond tussen de zomer van 1567 en maart 1571 een muntunie met het HRR.¹¹³ De Habsburgse Nederlanden namen in die periode de rijksmuntvoet over. Afwijkingen waren voortaan verboden en de hagemunterij kon beter bestreden worden. In 1571 werd de unie echter opgezegd en keerde Brussel terug naar de in 1557 met de Philipsdaalder ingevoerde lichtere muntvoet.¹¹⁴ Daarop verbood de kreitsvoorzitter in 1572 niet alleen alle zilveren munten van koning Philips II, maar wederom ook de Hornse *cum suis*.¹¹⁵

Zoals hierboven aangeduid, was de Habsburgs-Nederlandse regering in Brussel in juni 1571 voor de eerste keer tegen de Hornse munt opgetreden. De regering maakte toen de waarde bekend van de Hornse daalder, die de wisselaars tot Kerstmis 1571 dienden te betalen aan de bezitters van de verboden zilveren munten.¹¹⁶ De Hornse goudgulden werden nog niet genoemd. Die kwamen pas aan bod in de muntordonnantie van koning Philips II van 11 november 1577.¹¹⁷ Daarin werd de Martinusgoudgulden, aangeduid als de “postulaet van Hoorne”, verboden en het verbod van de Hornse daalder herhaald. Elf jaar na de suspensie van de munt in het HRR werd de goudgulden in de Nederlanden expliciet verboden. In de daarop volgende ordonnantie van landvoogd Mathias van Oostenrijk (1577-1581) uit 1578 is deze munt opnieuw verboden en voor biljoen verklaard.¹¹⁸ Deze munt is omschreven als “Desen horens gulden mette vliegen in den wapen gecontrefeyt by den Grave van den Bergh..... voor billioen”. De twaalf adelaartjes, die het wapen van de Montmorency’s sieren, werden kennelijk voor vliegen aangezien. Bij plakkaat van Philips II uit 1580¹¹⁹ werd verordonneerd, dat de hagemunten, waaronder de Hornse goudgulden, door de wisselaars alleen voor de juiste, intrinsieke waarde mochten worden aangenomen, daarbij hun eed in acht nemende. De munt werd nu omschreven als “Hoorns gulden van den Berg”. Als verboden zilveren hagemunt was de Martinusdaalder afgebeeld. In de volgende ordonnantie van december 1580 werden nog eens alle soorten daalders van Horn verboden. Hetzelfde herhaalde zich voor de duidelijkheid in februari, september en oktober

113 Het edict is in de paasstijl afgekondigd. Volgens de nieuwe stijl of de Nieuwjaarsstijl, ingevoerd in 1575, is de datum 2 maart 1571. Van Loon, 1701: 1, 342-348. Betreft de plakkaaten van 04.06.1567 en 16.08.1567.

114 Stuurman, 2010: 131

115 Gropp, 2004: 195

116 Van Loon, 1701: 1, 548 (09.06.1571)

117 Figueren, 1577

118 Ordonnantie, 1578

119 Figueren, 1580

1581 voor alle gouden en zilveren munten van Horn.¹²⁰ Hieruit volgt dat de regering het verbod regelmatig herhaalde en tot inwisseling van de munten verplichtte. Het effect daarvan is echter niet bekend; de indruk bestaat dat de munten in groten getale bleven circuleren. Als de munten tegen de gevalueerde koers werden verworven of voor lager, dan is die stelling plausibel. Daarbij komt dat, bovenstaande vermeldingen volgend, de goudgulden van Philips van Montmorency na zijn dood door de graaf van den Bergh vervalst zou zijn. Dit is niet onmogelijk, omdat de graven Willem en Frederik van den Bergh in 1577 na de Pacificatie van Gent weer met de muntslag in 's-Heerenbergh en Hedel begonnen zijn. De muntmeesters aldaar imiteerden allerlei soorten gouden munten.¹²¹ In hoeverre de graven Van den Bergh ook de zilveren Hornse munten hebben 'geconterfeit' blijft voorlopig ongewis.

In het prinsbisdom Luik was het van hetzelfde laken een pak. In de Luikse valuaties werd voor de eerste keer in november 1564 gesproken over Hornse daalders en sprengers, die tezamen met andere munten, voorlopig waren toegelaten. De gouden Martinusgulden werd niet genoemd.¹²² Wellicht was de waardering een gevolg van de ordonnantie van de hertog van Gulik, Kleef en Berg van 10 juli 1564. De gulden vormde trouwens een probleem in de Luikse valuaties, omdat niet altijd helder is geweest of het om de postulaat van bisschop Jan van Horne of om die van Philips van Montmorency is gegaan. Beide guldens werden met de naam 'Horne' aangeduid. In juni 1567 werden de Luikse waarderingen in overeenstemming gebracht met die van het HRR. In dat jaar kregen de wisselaars de instructie om voor de Hornse daalders vijf Luikse guldens en 12 aidants¹²³ te betalen en voor de sprengers 17 aidants en 12 sous.¹²⁴ Vijf jaar later, in 1572 werden de munten, zowel van goud als zilver, geslagen tussen 1559 en 1567, zoals die van 'Horne' verboden en confisabel verklaard. Ze moesten ter omwisseling worden aangeboden.¹²⁵ Maar in 1577 waren de gouden en zilveren munten van Horn en van andere muntheren weer gedoogd tot nader order.¹²⁶ De Hornse munten

120 Coekelberghs, 1984: 170, 186 en 188

121 Tangelder, 1955: 302-303. Muntmeester in Hedel was Peter van Bossenhoven; in 's-Heerenbergh Clemens van Eembrugge.

122 Polain, 1869: 282-283. Betreft de '*Ordonnance touchant le cours des monnaies*', Hoi, 02.11.1564.

123 De Luikse gulden staat in 1600 gelijk aan 20 Luikse liards of aidants of oorden. Vier Luikse guldens zijn gelijk aan één Brabantse. Een Brabantse stuiver is vier aidants waard. De liard is verdeeld in 24 sou of sols.

124 *Edicts*, 1675: 95

125 Polain, 1869: 319-320. Betreft de '*Ordonnance touchant le cours des monnaies*', Luik, 19.01.1572.

126 *Edicts*, 1675: 117

werden in elk geval tot 1595 gewaardeerd: de daalder stond dan op acht Luikse guldens en acht aidants en de sprenger op 26 aidants.¹²⁷ Geconcludeerd kan worden, dat ondanks alle verboden er zoveel Hornse munten in omloop waren gebleven dat waardering nodig was. De koers zou in de loop der jaren zelfs stijgen. De markt won het van de regelgeving: de verboden bleven kennelijk met weinig of zonder effect.

Ten slotte is gebleken dat de Hornse daalder ook in ver afgelegen gebieden gevalueerd werd; dat duidt op een brede verspreiding en gebruik. Zo kennen we valutaties in de Oppersaksische kreits,¹²⁸ in het Zwitserse Eedgenootschap en in Lotharingen (zie hierboven). In de kreits vond de gepubliceerde waardering plaats op basis van de rijksmuntverordening en wel in twee rekenvaluta, die van Meissen en die van Lübeck. Het muntboek werd in eerste druk uitgegeven in 1573. Een gedeelte van het werk is besteed aan de munten, die de probatie niet doorstaan hadden. Het zal geen verrassing zijn dat onder die categorie Hornse munten behoren. Ze waren beperkt tot drie typen, namelijk twee varianten van de daalder en de kwartdaalder. De Hornse kwartdaalder was trouwens van gelijke waarde als de Thornse.¹²⁹ De in Zürich uitgebrachte valutatie van minderwaardige daalders werd in brochurevorm gedrukt in 1580. Alleen de Martinusdaalder is daarin opgenomen en gewaardeerd op 16 Konstanzer batzen.¹³⁰

Het muntatelier, muntmeester Jan Gentis van Lommel en zijn vordering op de Vrouwenhof

In de Molenstraat te Weert, thans omgedoopt tot Muntpromenade, staat een monumentaal gebouw dat van oudsher ‘De Munt’ genoemd wordt (Afb. 21). Verondersteld wordt dat daarmee het pand bedoeld is, dat Philips van Montmorency heeft gekocht in de Molenstraat om als munthuis te dienen. Een sluitend bewijs, dat in dit pand gemunt werd, is tot op heden niet geleverd. Wel is er bewijs dat ergens in de Molenstraat het munthuis gestaan heeft. Dat is gebleken uit een verklaring van jonker Ruell van 17 oktober 1565, waar hij voor de gespannen bank verklaarde dat zijn zwager Frederyck Roye – scholtis in Weert van 1537 tot 1547 – een huis in de Molenstraat, waar het atelier gevestigd was, destijds aan Philips verkocht had.¹³¹ Het gebouw, thans bekend onder de naam

127 Edicts, 1675: 120-121

128 Bestond onder meer uit Saksen, Thüringen, Brandenburg en Pommeren.

129 Stürmer, 1573: 62, 91

130 Martin, 1973: 154, 158

131 GAW, ORA, Goedenisboek, *inv.* 4708, 1565, fol. 9v.

De Munt, heeft een voor Weert uitzonderlijke hardstenen omlijsting van vensters en deuren.¹³² De bijbehorende 16^e eeuwse werkplaats werd in 1941 illegaal door eigenaar Hendriks gesloopt.¹³³ Als dit pand als munthuis gefunctioneerd zou hebben, dan kan de werkplaats het atelier zijn geweest.

Afb. 21. Vermoedelijk muntatelier in de voormalige Molenstraat (nu Muntpromenade), foto 1941 (Bron: GAW)

In 1900 werd op een niet nader aangegeven plaats in Weert een ijzeren muntstempel gevonden (Afb. 22). De diameter bedraagt 3,4 cm. Hierop staat in het midden het jaartal 1567 met daaronder een vierbladig motief. Het omschrift luidt: MONET. NOVA ARGEN. WIERTE.¹³⁴ De stempel – een bovenstempel – draagt geen gebruikssporen. Qua diameter zouden er halve daalders en sprengers mee geproduceerd kunnen worden. Munten die aan de gevonden stempel beantwoorden zijn onbekend. Deze stempel is het enige overgebleven werktuig uit de muntgeschiedenis van Weert. In 1566 werd de muntslag – zoals eerder aangegeven – gesuspendeerd, mogelijk dachten de graaf van Horn of zijn moeder in 1567 toestemming te krijgen opnieuw te munten. Over het functioneren van het atelier, omzetgegevens of een muntmeestersinstructie zijn geen documenten gevonden.

Wel is het een en ander bekend over muntmeester Jan Gentis van Lommel (of Loemel). Reeds voor zijn benoeming in Weert, raakte hij betrokken in een proces in Den Bosch. Daar had Jacob van Brecht, hoogschout van de stad en

132 Rijkscommissie, 1926: 543

133 GAW, NAA, 1920-1969, *inv.* 3013.

134 Van Kerkwijk, 1900-1901: 159

Afb. 22. Muntbovenstempel 1567 Weert (Bron: Museum Weert)

de meierij van 's-Hertogenbosch, Jan Gentis aangeklaagd wegens verboden export van munten met name naar Batenburg.¹³⁵ De procureur of verdediger van Jan Gentis noemde hem in zijn verweerschrift uit mei 1565 muntmeester van de graaf van Horn. In de rekening van 1580-1594 heeft de schout enkele achtergronden en biografische notities gegeven. Hij had Van Lommel in de loop van 1562 gearresteerd. Uit de processtukken is gebleken dat hij in februari 1563 nog zou vastzitten op de Gevangenpoort in Den Bosch. Deze aantekening komt alleen in de kladversie voor en werd daar doorgehaald. De reden voor de doorhaling is niet duidelijk; wellicht was hij al vrijgelaten. De schoutsrekening verhaalt verder dat Van Lommel vroeger als muntknecht op het koninklijk munthuis in Antwerpen heeft gewerkt. Kennissen in het ondergrondse muntwereldje had hij ook. Zo stond Van Lommel op vertrouwelijke voet met een munter, die eertijds in Brussel levend gezoden was. Voorts had hij goed geld naar de als slecht bekend staande munthuizen van Batenburg, Thorn, Rekem, Vianen, Bergh, en Hedel gebracht, "...Jae, oock te Weerd ...", waar het dan werd vermint.¹³⁶ Het proces tegen Van Lommel liep van 1562 tot ca. 1583. Vanwege de troebelen had het proces een tijd stil gelegen. Intussen was Van Lommel in het buitenland gestorven. De hoogschout had daarop de voogden van de minderjarige kinderen gedagvaard, doch die verschenen niet. Uiteindelijk heeft de schout met veel moeite een vonnis van de Bossche schepenen verkregen. De erven werden veroordeeld tot een boete van ruim 2.700 kronen plus de helft van de proceskosten. Om zijn huis met erf in Weert en een beemdje, dat vlak

135 Opdam, 2012: 123-124 en StA 's-Hertogenbosch, ORA, archief der schepenbank van 's-Hertogenbosch, losse criminele processtukken, *dossiernr.* 171-06.

136 BHIC, microficheverzameling ARAB, Rekeningen van hoogschout van stad en meierij van 's-Hertogenbosch (december 1569) december 1580-december 1594, *inv.* 12999. Tevens in www.henkbeijerscollectie.nl, historisch onderzoek, Algemeen Rijksarchief Brussel, schoutsrekeningen, nummer computerbestand 086.

voor de Weertse stadspoorten lag, in beslag te kunnen nemen, moest in Weert volgens de aldaar gehanteerde rechtsregels opnieuw geprocedeerd worden. Weert lag immers niet in diens ambtsressort. Behalve in Weert, had de hoogschout nog eigendommen van Van Lommel in Eindhoven opgespoord. Daar bezat de muntmeester een huis, erf en een beemdje, die vijf tot zeven honderd gulden konden opbrengen. De schout had de verkoopdag van dat goed al vastgesteld, maar de verkoop ging niet door omdat de voogden inmiddels tegen het vonnis in beroep waren gegaan. De schout wilde graag met die procedure en de executie verder gaan, ook in Weert, mits hij daarvoor toestemming van de heren van de rekenkamer zou krijgen. De kosten waren inmiddels voor de schout te hoog opgelopen. Het verloop van het proces is helaas verder niet bekend.

In Weert raakte de muntmeester eveneens in een procedure verwickeld, maar in niet-criminele zin. Jan van Lommel en zijn erfgenamen voerden gedurende 80 jaar actie tegen gravin Anna van Egmont, de moeder van de onfortuinlijke graaf Philips en haar opvolgers.¹³⁷ Zoals de hoogschout had opgemerkt bezat Jan van Lommel een huis met erf en een beemdje in Weert. Dat zou wel eens de Vrouwen- of Leukerhof met de Vrouwenweiden kunnen zijn. Deze hoeve was door Philips van Montmorency in augustus 1567 – net voor zijn arrestatie – aan zijn muntmeester en aan Everard van Haeren, drossaard van Cranendonck met onmiddellijke ingang in pand gegeven. Als tegenprestatie leenden beide heren 3.000 gulden aan de graaf van Horn voor maximaal één jaar. De calvinistische zoon van de drost was Dierick van Haeren, de schout te Weert. Diens goederen daar werden later door Alva in beslag genomen. In de pandovereenkomst werd verder overeengekomen, dat indien de graaf voor de datum van terugbetaling zou sterven, de hoeve verviel aan de pandheren.¹³⁸ Philips van Montmorency stierf binnen het jaar op het schavot in Brussel. Van een terugbetaling van de pandsom kwam niets. Van Haeren ontving wel in 1568 al dan niet in ruil voor het geleende bedrag bepaalde cijnsen op het gehucht Leuken.¹³⁹ De drost verdween daarna volledig uit beeld. Daarentegen kreeg Jan van Lommel waarschijnlijk niets, aangezien hij na enige tijd in beweging kwam tegen vruchtgebruikster Anna van Egmont. In mei 1573 gaf gravin Anna van Egmont een verklaring af, waarin zij de overeenkomst uit 1567 niet alleen bevestigde, maar tevens aanvulde. Haar gestorven zoon Philips had een onbetaalde rekening van hun muntmeester ten bedrage van 4.085 carolusgulden, 7 stuiver en 6 mijt nagelaten. Dit bedrag had Van Lommel nog tegoed van-

¹³⁷ AEM, *maison de Chimay*, voorlopig *inv.* 211.4.

¹³⁸ GAW, ORA, *inv.* 4741. Goedenisregister 1567/1568.

¹³⁹ *Inventaire*, 1718: 174-176. Ook zijn goederen werden door de hertog van Alva in beslag genomen.

wege zijn muntwerkzaamheden. Hij mocht dit bedrag in mindering brengen op de opbrengsten van het gegeven pand. Enig effect had die verklaring niet; de goederen zijn immers door de hertog van Alva geconfisqueerd. Rond 1580 overleed het echtpaar Van Lommel; zij lieten zeven minderjarige kinderen achter. Na vele verzoeken aan de opeenvolgende heren en vrouwen van Weert en even zo vele toezeggingen zonder enig gevolg, begonnen de voogden en later de meerderjarige weeskinderen te procederen. Dat leidde er tenslotte toe, dat de Vrouwenhof in april 1656 in opdracht van het Hof van Gelre in Roermond bij brandende kaars¹⁴⁰ werd verkocht ten gunste van de erven Van Lommel. De prijs is niet bekend; koper is ene Merten Cruysberghs.¹⁴¹ De uiteindelijke koopster blijkt Magdalena van Egmont, prinses van Chimay en vrouwe van Weert, te zijn die de hof in 1659 kocht van Cruysberghs. Ook die prijs is niet bekend, maar meer dan 900 patagon of 2.160 gulden zal het niet zijn geweest, omdat op 10 december 1659 de prinses de hoeve voor dat bedrag uitleende of in pand gaf aan haar schout in Weert, Johan Costerius.¹⁴² De pandsom kon door de prinses afgelost worden, maar dat zat er niet in. De gegoede familie Costerius had vele vorderingen op de prinses en verwierf de Vrouwenhof later in eigendom.

In bovenstaand verhaal komt naar voren, dat de muntmeester Jan van Lommel van de aan de muntheer uitgeleende aanzienlijke sommen geld zelf nooit 'een cent' heeft teruggezien. Daarbij hebben Van Lommel en zijn erven nooit of bijna nooit de vruchten van de Vrouwenhof kunnen plukken. De hof was in beslag genomen en daarbij kwam dat het gezin Van Lommel gevlucht was voor de troepen van de hertog van Alva vanwege zijn religie. Ruim een eeuw later – in 1682 – werd ene Jan Gentis van Lommel begraven in de eerste voor de protestantse eredienst gebouwde Zuiderkerk. Er mag van worden uitgegaan, dat de veiling van de hof bij lange na niet het bedrag opricht om de schulden aan de erven te kunnen voldoen. Van Lommel had overigens nog meer vorderingen. Zo had hij geld uitstaan bij de magistraat van Weert.¹⁴³ Jaarlijks ontving hij uit de gemeentelijke kas 27½ gulden aan rente, omdat hij met vele anderen in 1567 een bedrag van in totaal 16.666 gulden aan de magistraat geleend had. Pas vanaf november 1568 konden de rentebetalingen in de burgemeestersrekeningen gecontroleerd worden; vroegere jaren ontbreken. Hieruit is gebleken dat de muntmeester van 1569 tot 1571 niet was betaald. Hij werd wel gedebiteerd, maar van een latere uitbetaling is niets gebleken. Na 1571 kreeg de muntmeester bij tijd en wijle zijn rente uitbetaald en wel tot 1580.

140 Er kon geboden worden tot de kleine, zeer dunne kaars uitgebrand was.

141 GAW, OAA *inv.* 4719 goedenisboeken 53v-55r.

142 RHCL, Van den Bergh, *inv.* 396 en GAW, OAA *inv.* 4719, goedenisboeken 53v-55r.

143 GAW, OAA, *inv.* 715, f. 10r, burgemeestersrekening 1568-1569.

Vanaf 1581 kregen de “muntmeesters”-erven de rente. Daarna werd de functie van muntmeester achter de naam van de schuldeiser niet meer vermeld, zoals daarvoor.¹⁴⁴ Uit deze gegevens valt af te leiden, dat Van Lommel tot 1572 niet bereikbaar was.

Algemeen wordt aangenomen, dat muntmeester Jan van Lommel identiek is aan Jan van Loemel, die in 1566 beeldstormde in Weert. Vóór de aankomst van de Spaanse troepen in september 1568 vluchtte de beeldstormer waarschijnlijk met zijn gezin naar veiliger oorden. Anna van Egmont en een van haar dochters vluchtten in juni 1568 uit Weert en namen de wijk naar Keulen. Van Lommel werd samen met vele andere Weertenaren in augustus 1570 gedagvaard.¹⁴⁵ Bij publicatie van oktober 1570 in Antwerpen werd hij door de hertog van Alva bij verstek veroordeeld tot eeuwige verbanning op straffe van de strop en tot confiscatie van zijn bezittingen op basis van twee strafbare feiten. Deze bestonden uit zijn beeldstormerij in Weert en het verlenen van hulp bij de gewelddadige ontsnapping van twee doperse gevangenen in Turnhout.¹⁴⁶ In welk jaar die laatste activiteit plaatsvond, wordt niet aangegeven. Het vonnis kon in Weert ten uitvoer gelegd worden, omdat Weert in 1569 – zoals eerder aangegeven – door Alva namens de koning in bezit genomen was. Uit de rentebetalingen aan Van Lommel en nadien aan zijn kinderen, blijkt echter dat dit vonnis van de hertog in het Land van Weert niet blijvend geëxecuteerd is. Wellicht heeft Van Lommel gebruikt gemaakt van het pardon-generaal van juli 1570 door Alva, dat vervolgens in juli 1572 met drie maanden werd verlengd. Dat dit pardon niet voor de Bossche gerechtzaak kon gelden is verklaarbaar. Die procedure betrof geen zaak van religie.

Volgens Tangelder zou er in Weert sprake zijn van nog een andere muntmeester.¹⁴⁷ Dat zou de alom beruchte Peter van Bossenhoven zijn geweest, die verscheidene malen in het gevang zat wegens valsmunterij. Echter bij het natrekken van de bronverwijzingen is niets gevonden dat erop duidt dat hij in Weert gewerkt heeft. Van Bossenhoven oefende het beroep van muntmeester uit op vele plaatsen onder meer in het aangrenzende Thorn. In een proces van eind 1564, geëntameerd in Maastricht, werden wel zijn muntslag in Thorn, Batenburg en Gronsveld voor het voetlicht gebracht, maar over Horn of Weert werd niet gerept.¹⁴⁸ De granaatappel op enkele Hornse muntsoorten of varianten wordt wel eens als muntmees-

144 GAW, OAA, *inv.* 723, burgemeestersrekening 1580/1581 12 v, GAW, *inv.* 751, 11v, burgemeestersrekening 1601/1602, GAW, *inv.* 726, 1585/1586 11v, burgemeestersrekening en GAW, *inv.* 753, 10v, burgemeestersrekening 1602/1603 10v.

145 ARAB, Raad van Beroerten, *inv.* 20, f.37, 38 en 39.

146 Van Hasselt, 1792: 2, 37-38. Het vonnis dateert van 21.08.1570.

147 Tangelder, 1955: 97, noot 1 en Archief Huis Bergh 1227-1842 (AHB), *inv.* 1629 en 506, *briefnr.* 6481.

148 Doppler, 1919: 59-60.

tersteken van Peter van Bossenhoven gezien. De granaatappel komt voor op munten van Batenburg, Gronsveld, Zaltbommel, 'Dieren' en Nijmegen; in Thorn op de daalder en halve daalder. Voorts op de daalders uit 1568 en 1570 van Gulik-Berg. De stempelsnijder voor deze laatste munten was Arnd de Greeve uit Kleef. Hij werd in december 1566 benoemd tot kreitsstempelsnijder, ondanks het feit dat hij stempels voor hagemunters had gemaakt. Hij gold als een van de meest kundige en ervaren snijders van zijn tijd.¹⁴⁹ Wellicht heeft hij ook de Hornse stempels gesneden, maar dit zegt niets over wie in Weert muntmeester was. Op de munten van Hedel wordt een rozet voor het muntmeestersteken van Van Bossenhoven aangezien.¹⁵⁰ Hij werd daar in 1577 als meester aangesteld maar een granaatappel komt op de Hedelse munt niet voor.

Het tijdvak van de muntslag

Op een tweetal plaatsen in de literatuur zijn verwijzingen gevonden dat de graaf van Horn reeds vóór 1562 munten zou hebben laten slaan.¹⁵¹ Beide zijn onjuist: ze betreffen drukfouten of vergissingen. De graaf van Horn keerde op kerstavond 1561 uit Spanje in Weert terug.¹⁵² Het muntprivilege dateert van december 1562. Mocht de graaf, vooruitlopend op de verlening, toch al begonnen zijn met munten, dan kon dat om praktische redenen toch maar enkele maanden vóór december 1562 liggen. Of na de suspensie in juli 1566 de muntslag werd voortgezet is niet helder; men had nog zes maanden de tijd om van de munten af te komen. Zoals hierboven aangegeven, heeft Anna van Egmont weliswaar verklaard, dat zij in juli 1567 nog munten op de kreitsmunt-dag heeft ingeleverd, maar die kunnen van vroegere datum of proefexemplaren zijn geweest. Bij de komst van Spaanse troepen in 1568 was het zonder meer met de muntslag en de muntmeester afgelopen. De muntstempels verdwenen

149 Noss, 1929: 232-233, 242-244

150 Informatie Historisch Museum Hedel

151 De eerste onjuistheid wordt aangetroffen in de RBN van 1857 op blz. 355- 358. Het betreft een weergave van een valuatie, gegeven door Gerardt [van Groesbeek, prins-bisschop] te Hoei uit het prinsbisdom Luik, gedateerd 2 november 1560. Hierin wordt op blz. 357 onder meer gesproken over de daalders en batzelaars van Horn in Weert geslagen. Dit gegeven neemt De Chestret in 1887 op blz. 266 over. Het moet echter 2 november 1564 zijn zoals blijkt uit: Polain, 1869: 281. De tweede onjuistheid verscheen bij Polain, 1869 zelf. Op blz. 250 staat een valuatie of 'cri' van 10 september 1555, waarin sprake is van nieuwe daalder van Horn en batzelaars van de graaf van Horn geslagen in Weert. Dezelfde tekst is ook te vinden in Edicts, 1623: 104 en 109 met de correcte datum van 10 september 1565. De batzelaar is naar voorbeeld van die van prins-bisschop Robert van Berghen geslagen.

152 GAR, collectie Guillon, *inv.* 27. Kronijk uit het klooster Maria-Wijngaard te Weert 1442-1587.

en of deze elders herbruikt zijn is niet vast te stellen. Bij de Pacificatie van Gent in 1576 werd de Spaanse confiscatie van de bezittingen van Philips van Montmorency, waaronder Weert en Wessem, weliswaar beëindigd, maar de keizerlijke suspensie van de muntslag stond los daarvan en die werd niet opgeheven. Ze werd ook, voor zover bekend, nimmer hervat. In de plaats Horn zelf of op het kasteel aldaar is overigens nooit gemunt.

Afb. 23. Wapenbord van vliesridder Philips van Montmorency in de St.-Baafskathedraal te Gent (foto: R. Rezelman)

De muntsoorten

De contemporaine bronnen geven vijf muntsoorten aan die op naam van Philips van Montmorency zijn geslagen. Dat zijn de goud- of postulaatsgulden, de hele, halve en kwartdaalder en de sprenger. De titulatuur op de meeste munten luidt: Philips, baron van Montmorency. Behalve bij enkele minder voorkomende varianten van de daalder en halve daalder waar de titel van baron is weggelaten. Philips was echter helemaal geen bezitter van de baronie Montmorency, want zijn vader had in 1527 zijn vierde deel verkocht. Waarschijnlijk werd hier aansluiting gezocht bij de adellijke titulatuur in het Heilige Roomse Rijk. Daar was het de gewoonte dat alle (mannelijke) kinderen de adellijke titel van de vader droegen.

Tabel 6. Catalogus munten van Philips van Montmorency en Weerts kopergeld (vervolg van Tabel 3)

Nr.	Munttype	Referentie	Ø mm
Goudgeld			
17 A.	Martinusgulden	Lucas 27; Delm. 235; vdCh. IX, 7	22
B.	Michaëlsgulden	Hofmann, plaat 3, nr.2; Köhler, 2387b	
Zilvergeld			
18 A.	Martinusdaalder	Lucas, 28; Delm. 749; vdCh. XI, 8/9	41
B.	Variant 1: titel	Lucas, 30, 30a, 30b; Delm. 751; vdCh. XII, 13	
C.	Variant 2: paard		
19 A.	Halve Martinusdaalder	Lucas, 29, 29a-c; Delm. 750; vdCh. XI, 10-12	34
B.	Variant 1: wapen		
C.	Variant 2: muntboek	Berg, Müntz-Buech, 66	
20	Kwart daalder	Lucas, 32; Delm. 753	30
21	Sprenger	Lucas, 33, 33a; Delm. 755; vdCh. XII, 15-21	33
Kopergeld¹⁵³			
22 A.	Oord	Purmer, 9701; vdCh. XII, 22	28
B.	Variant met 7 7 idem, met klop	Purmer, 9702; vdCh. XII, 23	
C	Habsburgse penning	Purmer, geen nr.; vdCh. XII, 24	25

Op de hele, de halve daalder en de sprenger zijn de titels van graaf van Horn en heer van Weert opgenomen. Op de goudgulden staat alleen de grafelijke titel. Het helmteken op het wapenschild van de familie Montmorency stelt een zittende, aanzierende en gehalsbande jachthond – een brak – met hangende oren voor. Het helmteken van de Hornes is eerder besproken. Op geen enkele munt staat de beeltenis van de muntheer. Op de daalder met het naar links- of rechtsstappende paard, de kwartdaalder en de sprenger is een granaatappel aangebracht. Buiten deze vijf muntsoorten is nog sprake geweest, dat er in Weert een bianco (alias carlino) geslagen zou zijn door graaf Philips.¹⁵⁴ Deze aanname is effectief weerlegd.¹⁵⁵ Ten slotte zijn er nog koperen munten van Weert uit de bestuursperiode van Philips.

153 [Noot Redactie:] Over de aard van de objecten heersen verschillende visies. Na het overlijden van de auteur publiceerde Van der Wis de mening dat deze stukken geen munten maar penningen zijn: Van der Wis, 2014: 6.

154 Delmonte, 1967: 178, *754

155 Nissen, 2008: 105-111

GOUDGULDENS

Tot dusverre ging de Nederlandse literatuur ervan uit dat op naam van Philips van Montmorency maar één gouden munt geslagen is.¹⁵⁶ Het zijn er echter twee, beide postulaatsgulden. De naam is afgeleid van postulaat, een gekozen maar nog niet bevestigde bisschop. De eerste postulaatsgulden werden geslagen door Rudolf van Diepholt, bisschop van Utrecht (1423-1455). De beide goudgulden van Philips zijn geslagen naar het voorbeeld van zowel Rudolf van Diepholt als Jan van Horne, bisschop van Luik. De Utrechtse gulden heeft op de voorzijde de beeltenis van Sint-Martinus, de patroon van Utrecht;¹⁵⁷ de Luikse de beeltenis van Sint-Lambertus, patroon van Luik.

17A. Martinusgulden

Afb. 24. (Bron: Lucas)

De Hornse goudgulden toont op de keerzijde Sint-Martinus: SANCTVS-MARTINVS·EPVS'. Hij is de stadspatroon van Weert. Op de voorzijde staat het omschrift PHS·BA·D·MONTMO·C·A·HORN. Zie ook nummer 25 van de Augsburgse probatie van 1566, hiervoor afgedrukt. De ontwerper heeft het wapen van Horne als hartschild geplaatst in het wapenschild van Montmorency. Dat hartschild is identiek aan het hartschild op de goudgulden van Jan van Horne, alleen heeft deze zijn wapen geplaatst in het wapen van het Sticht Utrecht. Dat laatste is frappant, omdat de imitaties van drie opeenvolgende bisschoppen van Luik van 1456-1538 dan het Utrechtse wapen op hun munt plaatsen. Er lijkt op dit punt van vormgeving een traditie gegroeid te zijn. Het verschil tussen de Hornse gulden en die van de bisdommen Utrecht en Luik is dat bij de laatste twee het familiewapen als hartschild is gebruikt. Bij Philips van Montmorency was dat omgekeerd; hij gebruikte het niet aan hem toebehorende Hornse wapen als hartschild; de gelijkenis met de gulden van bisschop Jan van Horne is dan groter. Van het enige bekende exemplaar, dat zich in de 19de eeuw in de col-

156 Van der Chijs, 186: 139, Delmonte, 235, Lucas, 27

157 Van der Wis, 2006-2007: 113-114

lectie van P.C. Serrure te Gent bevond, is de huidige verblijfplaats niet gevonden, noch enig ander exemplaar.¹⁵⁸

17B. Michaëlsgulden

Afb. 25. (Bron: Hofmann)

Er bestaat nog een tweede, in Nederland onbekend type, dat in 1566 is getest of geprobeerd, maar mogelijk een vervalsing van onbekend origine is. Een exemplaar van deze munt is tot nu toe nergens aangetroffen. De tekening van muntnummer 30 uit de probatie van 1566 geeft op de keerzijde SANCTVS:-MICHAEL.: weer (zie Afb. 19). Er wordt echter geen aartsengel met of zonder draak afgebeeld, maar een bisschop met in zijn rechterhand een staf met een dubbel- of patriarchaal kruis. Op de voorzijde is het wapen van de Hornes in een driepas geplaatst met een verbasterd omschrift: PI MIO TMSIMTLOI . Voor ongeletterden maakte de verbastering niet uit.

In een Hannovers ducatenoverzicht uit 1760 treft men de munt ook aan. Daar wordt als tekst gelezen: PHS•BA•D•MON:TMSIMTOL•HOR (Afb. 25).¹⁵⁹ Er bestaat nog een oudere vermelding van een Sint-Michaëlsgulden uit 1683 onder het kopje “*Allerley zugerinhaltige valvierte Goldgulden*”.¹⁶⁰ Interessant is de getekende afwijking van het Hornse wapen. De hoorns zijn in vergelijking met die van 1566 heraldisch naar rechts gewend en gesnoerd. Deze Michaëlsgulden lijkt meer een eigentijdse vervalsing: verbasterde omschriften met het wapen van een bestaande familie en een niet-bestaande heilige. Hoe dan ook, er kan gesteld worden dat beide goudgulden in dezelfde periode in circulatie gebracht zijn.

¹⁵⁸ Van der Chijs, 186: 139

¹⁵⁹ Köhler, 1760: 2, 759-756, nr. 2387a (Sint-Martinus) en nr. 2387b (Sint-Michael)

¹⁶⁰ Hofmann, 1683: plaat 3, nr. 1 (St.-Martinus) en 2 (St.-Michael)

ZILVEREN MUNTEN

18A. *Martinusdaalder*

Afb. 26. (Bron: Musea Weert)

De zilveren daalder wordt in Duitsland ook wel *Bettlertaler* genoemd. Beide namen zijn niet historisch, maar afgeleid van de beeltenis op de keerzijde: Sint-Martinus op een paard, met de bedelaar, die naar de heilige opkijkt. Er waren meer muntheren die deze figuur sloegen of nabootsten, zoals in Mainz of Schwarzburg. Het stadswapen van Weert met de keper staat onder de bedelaar afgebeeld. De stad had echter geen bemoeienis met de muntslag. Op genoemde zijde staat het omschrift SANCTVS★MARTINV-PATRONVS★WIERTEN of varianten. Dat de heilige evenzeer de patroon van de parochie Horn is, speelt hier blijkbaar geen rol. Op de voorzijde staan twee familiewapens, te weten het wapen van Philips van Montmorency, omhangen met de ketting van het gulden vlies, en het wapen van de Hornes. Het eerste schild is niet geheel correct, omdat het balkenkruis is veranderd in een dun belijnd kruis. Beide schilden zijn voorzien van helm en helmteken. Hoewel de Hornes van Weert uitgestorven waren en andere takken van de Hornse stamboom geen bemoeienis met Horn en Weert hadden, vond de muntheer het van belang dit wapenschild van zijn illustere voorgangers te gebruiken, wellicht om propagandistische, maar zeker om herkenningredenen: de Hornes waren immers zijn voorvaders, zo had hij tenminste aan de keizer bij zijn aanvraag medegedeeld. De drie wapenschilden van Montmorency, Horne en Weert sieren trouwens ook een gedrukte publicatie uit 1563, waarin de magistraat van Weert ‘kond doet’ dat Philips van Montmorency het privilege van drie paardenmarkten aan de stad heeft gegeven. Het omschrift op de voorzijde luidt: PHS’★BAR°★D★MONTM°★C°★A^B-HORN★D°★D★WEERT. De muntheer wordt hier niet alleen als graaf van Horn, maar ook als heer van Weert aangeduid. De variaties in de omschriften zijn

talrijk, doch dit is niet uitzonderlijk.¹⁶¹ Het betekent dat er talrijke slagstempels verbruikt zijn. Dit daaldertype wordt regelmatig in de handel aangeboden.

18B. Martinusdaalder

Afb. 27. (Bron: L. Mathijsen)

Minder voorkomend is een bijzondere variant in de tekst op de voorzijde: PHILIPPVS★A★MONTMOR–E'★CO'★D★HORN. Zeker twee varianten van dit omschrift zijn bekend.¹⁶²

18C. Martinusdaalder

Afb. 28. (Bron: KB Brussel)

Een min of meer zeldzamere variant is een daalder waarop het paard van Sint-Martinus niet naar links maar naar rechts stapt, met het muntteken

¹⁶¹ Roest, 1882: 610-611, nrs. 38-39

¹⁶² Roest, 1882: 612, nr. 43

granaatappel en het omschrift: SANCTVS★MARTINV-PATRONVS★WERDEN. Op de voorzijde staat de tekst: PHILIPPVS★A★MOMMER-EN★C★D★HORN.

19A. Halve Martinusdaalder

Afb. 29. (Bron: Musea Weert)

Dit munttype wijkt in vormgeving nauwelijks af van de hele daalder. Op de keerzijde staat het linksstappende paard van Sint-Martinus met de bedelaar, het wapen van Weert en het omschrift SANCTVS★MARTINV-PATRONVS★WIERTEN'. Op de voorzijde de twee wapenschilden van Horne en Montmorency met het omschrift PHS'★BAR^o★D^o★MONTM^o★C^o★A^B-HORN★D^o★D★WIER. Er zijn zeker drie varianten in de omschriften bekend.¹⁶³

19B. Halve Martinusdaalder

Afb. 30. (Bron: Particulier bezit)

Eind jaren zeventig van de vorige eeuw is een tot dan nog onbekende variant boven water gekomen.¹⁶⁴ De munt is vermoedelijk uniek. In de contemporaine

¹⁶³ Roest, 1882: 611-612, nrs. 40-41.

¹⁶⁴ Voûte, 1979: 109

figurenboeken is deze munt niet aangetroffen. Wezenlijk verschil met de gebruikelijke halve daalder is dat op de voorzijde alleen het wapen van de muntheer Montmorency staat, zoals bij de sprenger maar zonder gravenkroon en wel met een helm als helmteken.

De tekst op de voorzijde luidt: PHS★BAR★D★MO'TMERE-CO★D★HORN★D★WERT; de keerzijde SANCTVS★MARTINV-PATRONVS★WERDE'. Op een willekeurige plaats is een gat ingeboord. Daardoor zal de munt niet als halssieraad gediend hebben maar misschien voor bevestiging elders of demonetisatie. Bij gebrek aan een valuatie is de werkelijke waarde onzeker.

19C. Halve Martinusdaalder

Afb. 31. (Bron: Müntzbuch Berg)

Verder zijn er nog twee varianten, die in een Duits muntboek voorkomen, maar waarvan geen exemplaren bekend zijn.¹⁶⁵ De eerste munt toont op de voorzijde het gekroonde wapen van Philips van Montmorency omgeven door de vliesorde en op de keerzijde een naar rechts gewende adelaar. Omschriften zijn er niet. Qua vormgeving is deze identiek aan de kwartdaalder.

Op de voorzijde van de tweede munt zijn de twee bekende wapenschilden afgebeeld. De volgorde is echter omgekeerd, dus eerst Horn en dan Montmorency. De tekst op de voorzijde luidt: PHILIPPVS★A★M-OMMER•EN COD•HORN, op de keerzijde SANCTVS:MARTIN-PATRONVS•WVRTEN met het naar links stappende paard van Sint-Martinus en het stadswapen van Weert.

¹⁶⁵ Berg, 1597

20. *Kwart daalder*

Afb. 32. (Bron: NNC-09221, DNB)

Van deze zilveren munt (6,82 g) is maar één exemplaar in Nederland bekend. De voorzijde draagt het wapen van de Montmorency's met helm en helmteken, gelijk aan de unieke halve daalder. Het omschrift luidt: PHILIPPVS★BARO-DE★MONTMOREN. Op de keerzijde staat de eenkoppige rijksadelaar en het omschrift MONETA★NOVA★A-ARGENTEA★WIERF[T], voorts een granaatappel en het stadswapen. De eenkoppige adelaar heeft vermoedelijk de functie om de relatie tussen de muntplaats en het Heilige Roomse Rijk aan te geven en daarmee de Weertse of Hornse zelfstandigheid te beklemtonen. De munt vertoont veel gelijkenis met de Thornse hele en halve daalder, beide met de granaatappel als initiaalteken (Delm 767/768).

21. *Sprenger, batzeler of vijfstuiver*

Afb. 33. (Bron: Musea Weert)

Deze zilveren munt werd bij de Augsburgse probatie van 1566 als *groschen* aangeduid. De voorzijde geeft het wapenschild van Philips met de ordeketting van het Gulden Vlies, granaatappel en gravenkroon. Het omschrift luidt PHS'★BARO-DE★MONTMOREN★A-ARGENTEA★WIERTE. De keerzijde geeft een bloemenkruis met het omschrift MONETA★NOVA-ARGENTEA★WIERTE, voorts een granaatappel als munt- en initiaalteken. Een vijftal variaties in de omschriften

is bekend. Qua gewicht en toegekende waarde is er nauwelijks verschil met de kwart daalder. Het zilveragehalte van de sprenger is net iets lager dan dat van de kwart daalder (Tabel 5). De sprenger is nog regelmatig in de handel verkrijgbaar. De batzellers of vijfstuiverstukken zijn imitaties van die van prins-bischof Robert van Bergen (1557-1564).¹⁶⁶ De abdis van Thorn Margaretha van Brederode (1557-1577) sloeg eveneens sprengers.

KOPERGELD

22A. Oord

Afb. 34. (Bron: KB Brussel)

Naast gouden en zilveren munten werden in Weert ook koperen oorden geslagen, waarop geen enkele verwijzing naar Philips van Montmorency is te vinden. Gezien de geringe waarde van koperen munten werd vermelding van de muntheer niet altijd door deze op prijs gesteld, mede afhankelijk van zijn status. Soms zijn het stedelijke emissies om in noodzakelijk kleingeld te voorzien. Aangezien de burgemeestersrekeningen van Weert over deze jaren verloren zijn gegaan, valt niet meer te controleren of de oorden in opdracht van de magistraat geslagen zijn. Op de voorzijde van het koperstuk staat de naam van de muntplaats Weert met daarboven de keper uit het stadswapen en een vijfpuntige ster. Verder ziet men een gedeeld wapen met een roos en de drie hoorns van de Hornes. Op de keerzijde staat het jaartal 1566, het jaar van zowel de suspendering als de beeldenstorm. Wederom ziet men daar een gedeeld wapen, nu bestaande uit een klimmende leeuw en de keper. Zowel ster, leeuw als roos zijn onverklaarbaar. Omdat het jaartal 1566 op het muntje staat, mag aangenomen worden dat het uit het muntatelier van Philips afkomstig is. De massa van de oord varieert van 2,1 tot 3,6 g; de diameter is 28 mm.

¹⁶⁶ Polain, 1869: 282-283. Betreft de '*Ordonnance touchant le cours des monnaies*', Hoei, 02.11.1564.

22B. Oord

Afb. 35. (Bron: Particuliere collectie)

Van de onder 22A beschreven oord is een variant bekend. Gewicht en diameter zijn gelijk. Op de voorzijde van de oord zijn de cijfers 7-7 geslagen. De betekenis is niet duidelijk. Er zijn ook 7-7-oorden bekend, waarop aan de keerzijde de klok van een weverspoel is geslagen. Welke functie die klok heeft gehad is onzeker, mogelijk een herwaarding.

22C. Habsburgse penning

Afb. 36. (Bron: Gemeentelijke musea Weert)

De eerste vraag die opkomt is of dit koperstuk wel een munt is. Het weegt 3 à 3,1 g met een diameter van 25 mm. Er bestaan op dit punt twee visies. Van der Chijs stelt dat het waarschijnlijk een oord is.¹⁶⁷ De recente visie van Purmer & Van de Wiel verwerpt die mening en suggereert dat het eerder om een legitiematiepenning handelt.¹⁶⁸ Op de keerzijde staat tweemaal de plaatsnaam WEERT. Interessanter is echter de voorzijde. Daarop staat een gekroond wapenschild, gedragen door de gekroonde dubbelkoppige rijksadelaar. Het schild lijkt omhangen met de ordeketting van het Gulden Vlies, hoewel het vlies zelf ontbreekt. Het betreft het wapen van keizer Karel V.

¹⁶⁷ VdChijs, 1862: 143

¹⁶⁸ Purmer & Van der Wiel: blz. 201

In 1543 voerde Karel V de Gelderse Oorlog tegen Willem V, hertog van Gulik, Gelre, Kleef en Berg. Op 31 augustus van datzelfde jaar gaf Roermond, de hoofdstad van het Gelderse Overkwartier, zich aan de keizer over, waarna de Roermondse en de volgende dag hun eed van trouw aan Karel V, als nieuwe hertog van Gelre, zwoeren. Philips van Montmorency, die zowel vazal van de keizer als van hertog Willem V was, bevond zich in het gevolg van de keizer. Na het sluiten van het Verdrag van Venlo op 12 september 1543 logeerde Karel V bij gravin Anna van Egmont en haar moeder in Weert. Hij verbleef er één nacht.¹⁶⁹ Mogelijk is vanwege het hoge bezoek toen de penning als strooi-penning aangemaakt en zou deze in het betalingsverkeer als oord gediend kunnen hebben. Aangezien de burgemeestersrekening over het jaar 1 november 1542 – 1 november 1543 ontbreekt, is controle op een eventuele gemeentelijke uitgave voor de penning onmogelijk.

**Graag bedank ik Stefan Gropp, Louis Mathijsen, Pierre-Jean Niebes, Arent Pol en Toon Voûte voor hun bijdragen aan de totstandkoming van dit artikel.

Archiefbronnen

Amsterdam

Nationale Numismatische Collectie van De Nederlandsche Bank (NNC)

Brussel

Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), archief van de Raad van Beroerten (Raad van Beroerten), toegangsnummer I 218

Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), archief Rekenkamers, toegang I 076
Koninklijke Bibliotheek Brussel (KBR)

Duisburg

Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LANRW), Niederrheinisch-Westfälisches Kreisarchiv (Kreisarchiv), Akten AA 0629

's-Heerenberg

Archief Huis Bergh 1227-1842 (AHB)

's-Hertogenbosch

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), microficheverzameling
Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB)

Stadsarchief (StA) 's-Hertogenbosch, oud-rechterlijk archief (ORA)

¹⁶⁹ Gachard, 1876: 261, 264

Maastricht

Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), toegangsnummer 01.008, archief van de schepenbank Nederweert, afkomstig van de parochie

Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), toegangsnummer 01.012, archief van de schepenbank Wessem (1408) 1481-1796 (RHCL, schepenbank Wessem)

Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), toegangsnummer 16.0531, archief familie Van den Bergh te Roermond (Van den Bergh)

Mons

Archives de l'Etat à Mons (AEM), toegangsnummer 03.004, archives de la maison de Chimay, château de Beaumont, province du Limbourg, Weert, Nederweert, Wessem (maison de Chimay)

Roermond

Gemeentearchief Roermond (GAR), afdeling VI, nr.2, handschriftencollectie notaris Guillon (collectie Guillon)

Weert

Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-administratief archief (OAA)

Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-rechterlijk archief Weert (ORA)

Gemeentearchief Weert (GAW), Nieuw Administratief Archief 1920-1969 (NAA)

Wenen

Österreichisches Staatsarchiv (OeStA), Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA), Reichshofrat (RHR)

Internetbronnen

KBR, manuscript, wapenboek Gelre, 1370-1414, folio 72v.

<http://www.heraldique-europeenne.org/Armoriaux/Gelre/F72v.htm#8> 14 april 2014

WAG-veilingcatalogus,

<http://www.wag-auktionen.de/downloads/katalog43.pdf> 14 april 2014

Literatuur

Albrecht, G. (1959) *Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jahrhundert* (Hamburg)

Benders, J. (2001) De muntslag van Maria van Brabant *DB* 25, 99-105

Berg, A. (1597) *New MüntzBuech: Darinnen allerley groß vnnd kleine, Silberne und Guldene Sorten,.....* (München)

- Berkvens, A.M.J.A. (1986) De vrije rijksheerlijkheid Kessenich, van Brabants en Guliks leen tot Gelders „Territoir“, 1699-1715 *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 122, 149-177
- Chalon, R. (1857) Quelques monnaies seigneuriales inédites *RBN* 13, 188-193
- Chestret de Haneffe, J. de (1877) A propos d'une monnaie de Wessem *RBN* 33, 537-543
- Chestret de Haneffe, J. de (1887, reprint 1972) *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances (Bouillon, Looz) depuis leurs annexions* (Luik)
- Chijs, P.O. van der (1853), *De munten der voormalige heeren en steden van Gelderland: van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Chijs, P.O. van der (1862) *De munten der leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg enz. van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Coekelberghs, A. (1984) *Ordonnances monétaires sous Philippe II de 1563 à 1598* (Brussel)
- Coster, L. DE (1850) Deux monnaies inédites du comté de Namur *RBN* 6, 353-361
- Dannenberg, H. (1871) Mittelaltermünzen von Hoom *Numismatische Zeitschrift* 3, 209-217
- Dannenberg, H. (1880) Die Goldgulden vom Florentiner Gepräge *Numismatische Zeitschrift* 12, 146-185
- Delahaye, A. [ca. 1943] *Voorlopige inventaris van de archieven van de graven, de staten, de adellijke leenzaal en schepenbanken van het Land van Horn* [s.l.]
- Delmonte, A. (1964) *De gouden Benelux: repertorium van de gouden munten geslagen in het gebied van de voormalige Nederlanden* (Amsterdam)
- Delmonte, A. (1967) De zilveren Benelux: hele – halve – kwart daalders en noodmunten geslagen in het gebied van de voormalige Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden (Amsterdam)
- Dengis, J.L. (2006) *Les monnaies de la principauté de Liège: De Jean d'Enghien à Robert de Berghes (1274-1564)* II (Wetteren)
- Doppler, P. (1919) Valsche munten te Thorn, Gronsveld en Batenburg geslagen omstreeks 1564 *De Maasgou* 39
- Edicts* (1675) *et publications des monnoyes forgées & lesquelles ont eu cours par les pays et principauté de Liege, dez l'an 1477 iusques à l'an 1623 courant* (Luik)
- Figueren* (1577) *vande verboden gouden ende silveren munte, te weten vanden graef vanden Berghe/Heel/Vianen/Batemborch/Thoren/Hornes/Grunsvelt/Empden/Gheevaerden/Rechem/gelijck ook van andere nieuwe hebbende den daten van 77 oft van andere toecomende iaren..... volgende het placcaet ons heeren des Conincx daerof ghegeven den XI. novembris 1577* (Antwerpen)
- Figueren* (1580) *van de verboden goude ende silveren hagemunte, te weeten vanden graef vanden Berghe/Hele/Vianen/Batemborch/Thoren/Hornes/Grunsvelt/Emden/Geevarden/Rechem/met noch meer andere,.....als hier na volcht ende dit doer bevel van sijne Ma' (Antwerpen)*
- Fresne de Beaucourt, G. du (1863-1864) *Chronique de Mathieu d'Escouchy* (Parijs)
- Gachard, L.P. (1876) *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas: 1506-1551: dl 2* (Brussel)
- Galliard, J. (1906) Un demi-gros inédit d'Arnould de Hornes, évêque de Liège (1378-1389) *RBN* 62, 154-155.

- Gehlen, A. Fl. (2010) De oorsprong van het Loons leen Horn: een nadere beschouwing van de “*declaratio feudorum*” uit 1243 *In hoede van rechte gekeerd: Opstellen ter gelegenheid van dertig jaar Werkgroep Limburgse Rechtsgeschiedenis* (Maastricht)
- Godefroy d’Aumont, J. & DUBOIS, J. (1729) *Supplément à l’histoire des guerres civiles de Flandre sous Philippe II, roi d’Espagne, du père Famien Strada, et d’autres auteurs, contenant un recueil de lettres et d’autres pièces pour l’esclaircissement et preuves des procès des comtes d’Egmont et de Hornes* (Amsterdam)
- Gelder, H.E. van (1942) *Correspondance française de Marguerite d’Autriche, duchesse de Parme, avec Philippe II., Tome II, comprenant le supplément de la correspondance du 16 février 1565 jusqu’au 27 septembre 1566, avec les pièces justificatives* (Utrecht)
- Gelder, H.E. van (2002) *De Nederlandse munten* (Utrecht)
- Gropp, S. (2004) *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591: Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de Oostelijke Nederlanden* (Hilversum)
- Gropp, S. (2012) Geschillen rond het muntrecht: De heerlijkheden Batenburg en Anholt en de instanties van het Heilige Roomse Rijk (1561-1572) *Bijdragen en mededelingen vereniging ‘Gelre’: historisch jaarboek voor Gelderland* 103, 83-96
- Guyot, P.C.G. (1844) Verklaring van het verschijnsel, dat de stad Nijmegen in 1567 muntlid werd van de Westfaalsche en Nederrijnsche kreitsen, gevolgd van eenige regels ten betooge, dat, in het laatst der 15e en verder in de 16de eeuw binnen Nijmegen te gelijker tijd tweeërlei muntgerechtigdheid werd uitgeoefend *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* 4, 294-302
- Haanen, E. (1996) De heerlijkheden Weert en Nederweert en de verkoop van 1781 *Weert in woord en beeld: jaarboek voor Weert* 10, 29-56
- Habets, J. (1871) Het graafschap Horne: Loonsche leenen in het tegenwoordig hertogdom Limburg *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg* 8, 48-85
- Habets, J. (1899) *De archieven van het kapittel der hoogadellijke rijksabdij Thorn: deel 2. Charters en andere bescheiden: 1. In chronologische orde, van 1550 tot 1794: 2. In systematische afdeelingen avnde [: ?] stichting der Abdij tot 1794: 3. Registers en gedrukte bescheiden in boekvorm* (Den Haag)
- Hasselt, G. van (1792) *Stukken voor de vaderlandsche historie* (Arnhem/Amsterdam)
- Hasselt, J.L. van & Sangers, W. (1975) *Wessem: een stadje met allure...* (Milsbeek/Maaseik)
- Hendrickx, M. (1988) L’évêque Jean de Heinsberg fit-il frapper des brûlés à Weert, dans la seigneurie de Hornes? *La Vie numismatique* 38, 128-129
- Hirsch, J. Ch. (1756) *Das Teutschen Reichs Münz-Archiv: bestehend in einer Sammlung Kayserl. und Reichs-Münz-Gesetze, Ordnungen, Privilegien über das Münz-Recht, Kayserl. Rescripten, Reichs-Gutachten, Commissions-Decreten, Münz-Probations-, Reichs- und Krays-Tagsabschiede, auch einzeler Chur und Fürsten.....* (Neurenberg)
- Inventaire (1718) des tiltres et papiers de la comté d’Egmont et autres biens scitues en Hollande, comme aussi de la comté de Mœurs, d’Hornes, des terres et seigneuries de Malines, Weert &c. avec les comptes desdites terres, inventaries: Anno 1718*
- Hoeben, A.H. (1988) Een of twee Dirken van Horne als heer van Perwijs, Kranenburg en Herlaer? *De Brabantse Leeuw: tijdschrift voor genealogie* 37, 208-214

- Janssen, H.L. & Treling, J.R. (2011) *Van penningen en groten: de schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht)
- Jonghe, B. de (1898) Petit gros à l'écu aux quatre lions frappé à Weert par Thierry dit Loef de Hornes († 1390) *RBN* 54, 13-18
- Jonghe, B. de (1923) Monnaies de Thierry de Hornes: seigneur de Perwez et de Cranenburg: frappées à Grave *RBN* 75, 129-134
- Hofmann, L.W. (1683) *Alter und neuer Münzschlüssel* (Neurenberg)
- Jonghe, B. de (1920) Weert: atelier monétaire liégeois 1499-1505 *RBN* 62, 133-138
- Kappelhoff, A. (1982) *Die Münzen Ostfrieslands* (Aurich)
- Kerkwijk, A.O. van (1900-1901) IJzeren muntstempel te Weert (Limb.) gevonden *Bulletin uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond* 2, 159
- Klaversma, T. (1978) De geslachten van Altena en Horne tot ca.1300 *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg* 114, 7-61
- Klaversma, T. (1985) De Hornes 1296-1345 *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg* 121, 7-68
- Klaversma, T. (1989, 1991-'91, 1992) De heren van Horne, Altena, Weert en Kortessem (1345-1433) *Weert in woord en beeld: jaarboek voor Weert* 4, 5, 6, 51-65, 25-53, 122-138
- Klaversma, T. (2008) Weert tussen 1062 en 1602: een kroniek uit burgemeestersrekeningen (Weert)
- Klüßendorf, N. (1971-1972) Episcopi: Zur Nachprägung von Trierer Bischofssterlingen in Wessem um die Mitte des 14. Jahrhunderts *JMP* 58-59: 147-150
- Klüßendorf, N. (1975) *Der Aachener Wechslerprozess: Städtische Münzpolizei und Devisenschmuggler im Spätmittelalter* (Frankfurt am Main)
- Köhler, J.T. (1760) *Vollständiges Ducaten-Cabinet:* (Hannover)
- Korteweg, K.N. (1948) *Rechtsbronnen van Woudrichem en het Land van Altena* (Utrecht)
- Kracht, H.J. (1975) *Geschichte der Benediktinerabtei St. Pantaleon in Köln 965-1250* (Siegburg)
- Kupper, J.L. (1980) Otbert de Liège: les manipulations monétaire d'un 'évêque d'Empire à l'aube du XIIIe siècle *Le moyen âge: revue d'histoire et de philologie* 86, 353-385
- Lanzinner, M. & Heil, D. (2002) Münzprobation des Burgundischen Kreises *Der Reichstag zu Augsburg 1566* (Göttingen)
- Lennartz, P. (1913) Die Probationstage und Probationsregister des niederländisch-westfälischen Kreises *Numismatische Zeitschrift* 46, 1-84
- Linssen, J. (1962-1963) Over de vroegste geschiedenis van Wessem *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg* 98-99, 44-49
- Loon, W. van (1701) *Groot Gelders Placaet-Boeck,..... sedert den Jaere 1543. tot den Jaere 1700. uytgegeven* (Nijmegen)
- Lucas, P. (1982) *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt)
- Maas, P.J. (1902) Het munthuis van Thorn *L'ancien pays de Looz* 6
- Marcus, J. (1735) *Sententien en indagingen van den hertog van Alba,.....* (Amsterdam)
- Martin, C. (1973) *Trésors et trouvailles monétaires racontent l'histoire du Pays de Vaud* (Lausanne)
- Meer, G. van der (1959) De vondst Arnhem 1957 *JMP* 46, 1-36
- Meyer, J.G.G. (1854) Notice sur plusieurs monnaies inédites des Pays-Bas *RBN* 10, 71-89

- Meyer, J.G.G. (1860) Médailles et monnaies inédites du cabinet royal des médailles á la Haye *RBN* 16, 149-163
- Nijssen, R. & Van Laere, R. *Klinkende munt: muntvaluaties en muntordonnanties in Sint-Truiden: 1437-1552* (Hasselt)
- Nissen, T. (2008) De bianci van Vianen en Stevensweert: Afscheid van de Nederlandse carlino *DB* 32, 105-111
- Noss, A. (1913) Moneta Wissensis und Moneta Weissensis *Blätter für Münzfreunde* 48, 5231-5234
- Noss, A. (1927) *Die Münzen von Jülich, Mörs und Alpen* (München)
- Noss, A. (1929) *Die Münzen von Berg und Jülich-Berg: Band I* (München)
- Opdam, T. (2012) Nogmaals twee geschiedkundige onjuistheden *DB* 36, 121-124
- Ordonnantie (1578) om van nieuws te publiceren het placcaet ons heeren des Conincx vanden XI novembris lestleden waer by andermael voor billoen verclaert.....* (Antwerpen 28.06.1578).
- Pelsdonk, J. (2011) De schatvondst 's-Hertogenbosch 1998 *JMP* 98
- Pinchart, A. (1860) Documents numismatiques *RBN* 16, 359-364
- Piot, Ch. (1856) Notice concernant des monnaies de Kessenich, Hornes, Grave, Randerode, Stenvenswerd et Rekheim *RBN* 12, 76-95
- Piot, Ch. (1870) *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Trond: tome I* (Brussel)
- Polain, M.L. (1869) *Recueil des ordonnances de la principauté de Liège, tweede serie 1507-1684, premier volume contenant les ordonnances du 18 février 1507 à décembre 1580* (Brussel)
- Purmer, D. & Wiel van der, H.J. (1996) *Handboek van het Nederlands kopergeld: (van) 1523 (tot) 1797: geslagen in de voormalige provincies, steden en heerlijkheden binnen het huidige Nederlandse grondgebied alsmede de gouden en zilveren afslagen* (Vriezenveen)
- Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst (1926) *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst: de provincie Limburg: deel 2: Meerlo-Zwalmen: toevoegsels en verbeteringen, registers 8* (Den Haag)
- Roest, T.M. (1882) Monnaies seigneuriales du Brabant et Limbourg: variétés et pièces inédites *RBN* 38, 601-626
- Schneider, A. (1985) *Der Niederrheinisch-Westfälischer Kreis im 16. Jahrhundert: Geschichte, Struktur und Funktion eines Verfassungsorgans des Alten Reiches* (Düsseldorf)
- Schoonbroodt, J.G. (1874) Jugement des échevins de Liège du 17 août 1487 au sujet d'une somme empruntée par la ville de Weert à des bourgeois de Liège pour racheter des ôtages livrés à Ghys Kanne, allié d'Everard et de Robert de la Marck *Bulletin de l'Institut archéologique liégeois* 12, 342-350
- Serrure, R. (1884-1885) Les monnaies d'Arnould de Hornes: évêque de Liège: 1378-1389 *Bulletin mensuel de numismatique et d'archéologie* 4, 6-13
- Serrure, R. (1892) Les monnaies frappées à Wesslem par l'abbé de Saint-Pantaleon de Cologne *Annuaire de la Société française de Numismatique* 16, (6 pp)
- Slanghen, E. (1865) Iets over het land van Horn *Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg*
- Stürmer, W (1573) *Vortzeichnung und Gepräge der Groben und Kleinen Müntzsorten:.....* (Leipzig)

- Stuurman, J.G. (2010) De muntslag van Maria van Jever II: een keuze uit de geproduceerde munten *DB* 34, 129-135
- Tangelder, F.B.M. (1955) *Munt en muntheer: een studie over het Berghse muntprivilege in de tweede helft van de zestiende eeuw* (Arnhem)
- Theissen, J.S. (1925) *Correspondance française de Marguerite d'Autriche, duchesse de Parme, avec Philippe II., Tome I: Comprenant la correspondance de février 1565 jusqu'à la fin de 1567* (Utrecht)
- Veen, J.S. VAN (1915) Een onderzoek naar de rechten des konings als hertog van Gelderland op Weert, Wessem, Thorn en het Monnikenland in 1569 *De Maasgouw* 37, 33-36, 43-45, 52-54
- Venner, G.H.A. (2001) Een brief betreffende de overdracht van het heerlijk gezag in Weert in 1428 *Weert in woord en beeld: jaarboek voor Weert* 15, 167-168
- Venner, G.H.A. (2006) *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Roermond 1580-1794* (Maastricht)
- Voûte, J.R. (1979) Een nieuw licht op de munten van Hoorne *DB* 3, 109
- Weiss, Ch. (1841-1852) *Papiers de l'Etat du cardinal de Granvelle* (Parijs)
- Wolters, M.J. (1850) *Notice historique sur l'ancien chapitre impérial de chanoinesses à Thorn dans la province actuelle de Limbourg* (Gent)
- Wolters, M.J. (1850) *Notice historique sur l'ancien comté de Hornes de Hornes et sur les anciennes seigneuries de Weert, Wessem, Ghoor et Kessenich* (Gent)
- Win, J.Th.H. de & Wassink, J.F.A. (1995) *Inventaris van het oud-administratief archief van Weert tot 1795* (Weert)
- Wis, J. van der (2014) Oorden van Hoorne, munten of penningen? *Muntkoerier* 43, 6